
Haraszi Viktor

A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon a szokásjogtól a szabályrendeletekig

*„Ha valami van az emberi társadalomban,
ami leginkább alá van vetve
a változó idők behatásának, úgy a jog az,
a jog, amely a létező életviszonyokból keletkezik,
azokhoz simul, azokra alkalmazandó.”¹*

Bármely levéltár fond- és állagjegyzékének áttanulmányozása során értő szem könnyedén megtalálja azon „lyukakat”, hiányokat, amelyek mára pótolhatatlanok és nem a fegyveres konfliktusok idézték elő, hanem az iratkeletkeztető szerveknél (esetenként a levéltárban is) folyó selejtezések, amelyek jóhiszeműsége vagy jogszerűsége olykor még csak nem is vitatható. Éppen ezért elengedhetetlen, hogy az iratselejtezés területe pontosan, jogszabályok által körülhatárolt legyen, s az irattáros és a levéltáros közös munkájaként az értékes iratok az utókor számára fennmaradjanak. Különösen élesen merül fel ez a kérdés napjainkban, amikor az elektronikus ügy- és iratkezelésben a hatékonyság és a levéltári érdek összhangba hozása komoly erőfeszítéseket kíván, a körülhatárolt jogszabályi előírások ellenére is.

A selejtezés a levéltári munka legfelelősségteljesebb része, amit mára a levéltári jog precízen, körülírtan szabályoz. Fontosságát tekintve furcsának tűnhet, de a köziratokról, a közlevéltárakról és a levéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény (Ltv.) csak 2020. július elsejétől tartalmazza a selejtezés fogalmát: „az iratok meghatározott szabályok szerint történő selejtezési eljárás keretében történő kiemelése az irattári anyagból, megsemmisítésre történő előkészítése és ennek dokumentálása.”

Ember Győző terminológiai lexikonában egy egész fejezetet szentel a fogalom kifejtésére, azt ekképp határozva meg: „Selejtezés – a provenienciája alapján levéltárinak minősülő anyagban – elsősorban iratanyagban – a történeti értékű rész különválasztása az ilyen értékkel nem rendelkező résztől. Más szavakkal: a selejtezés annak a megállapítása, hogy valamely provenienciával rendelkező anyag rendelkezik-e egyben levéltári értékkel is, levéltári intézmény őrizetében van-e a helye. A selejtezés anyagértékelés, iratanyag esetében iratértékelés.”² Megkülönböztet levéltáron belüli, belső selejtezést és a levéltáron kívüli, az iratképzőnél végzett külső selejtezést. A lexikon 46 alcímet tartalmaz a selejtezés, a selejtezési eljárás, a kiselejtezés, a megsemmisítés és a selejtezettség témakörében.

---

¹ Márkus, 1899: XXI.

² Ember, 1982: 171.

Bánrévy György³ egy felolvasását így zárta: „Befejezésül emlékezetembe idézem a »selejt« szó etimológiáját és alapértelmét. A magyar »selejt« szó a mai német »schlecht« ó- és középfelnémet előzőjének, a »sleht« szónak átvétele. Ez annyit jelentett, mint értéktelen, csekély becsű. Selejtezés közben sohase feledjük tehát, hogy amit pusztulásra ítélve kiselejtezzünk, csak értéktelen és csekély becsű anyag lehet.”⁴

A selejtezésről, illetve annak tárgyáról elég sokrétű a levéltári irodalom, amely főképp elméleti és gyakorlati kérdéseket vitat és fejt ki. Írásom tárgya a selejtezés jogi szabályozása, így a selejtezéssel kapcsolatos szakmai viták ismertetésére, a selejtezés tartalmi elemire csak a szükséges mértékben térek ki.

A levéltáros felelőssége – iratértékelés

Minden korszakban, így ma is nyilvánvaló a levéltáros felelőssége a selejtezéseknél, mert a szabályok, később jogszabályok csak lehetőséget biztosítanak egy szabályozott, körülhatárolt, minden fél által azonosan értelmezett eljáráshoz, amely a szabályok megsértése esetén szankcionálható is. De a selejtezés a levéltáros részéről soha nem lehet mechanikus, bármilyen jól kidolgozott irattári terv alapján is történjen, mert minden esetben szükséges az iratértékelés és sokszor a megérzés is, egyfajta „Fingerspitzengefühl”⁵

Kosáry Domokos⁶ a levéltári selejtezésekkel kapcsolatban így ír: „A tapasztalat [...] arra int, hogy vitás kérdésekben inkább óvatosak, körültekintők legyünk. Valaha sok mindent kiselejteztek a levéltárak anyagából, amit ma fontosnak, értékesnek tekintenénk. Ezért hiányoznak például Pest megye levéltárából a XIX. század első felében készült összeírások, amelyek anyaga Zala megyében viszont nagy haszonnal tanulmányozható, ha az egykori gazdasági-társadalmi viszonyokat akarjuk rekonstruálni. Vagy, hogy egy másik Pest megyei példát idézzünk: utóbb az alispáni iratok közül kiselejtezték a nagykátai járásban lezajlott aratósztrájkok anyagát, azon a címen, hogy az ügy már aktualitását veszítette. Számunkra azonban, más szempontból, nagyon is érdekes lehetne, – hiszen nem egyszer még egy jelentéktelennek tűnő papírszelet is nyújthat információt. Ha a történettudomány valóban átfogja a társadalom minden funkcióját, nem képzelhető-e például még az is, hogy bizonyos szempontból majd érdekes lehet mondjuk a vállalatok kulturális bizottságainak, alapjainak iratanyaga, amelyet ma általában kiselejteznek? A fölösleges papírtömeg felduzzadását nyilvánvalóan féken kell tartanunk. De – ismétlem – jobb óvatosan ügyelnünk arra, hogy felhasználható adatok ne vesszenek el. Nehezen eldönthető esetekben talán jobb a selejtezéssel megvárnunk azt a talán nem oly távoli időszakot, amikor a technika haladásával, a számítógépek

³ Bánrévy György (1905–1956) levéltáros. 1931-től 1949-ig a Fővárosi Levéltárban dolgozott, 1945-től az intézmény helyettes igazgatója volt.

⁴ Bánrévy, 1939: 168.

⁵ Finom, szinte ösztönös megérzés; ráhibázás.

⁶ Kosáry Domokos (1913–2007) Széchenyi-nagydíjas magyar történész, egyetemi tanár, az MTA elnöke (1990–1996). 1999-től 2007-ig a Magyar Történelmi Társulat elnöke, 1961–1966 között a Pest Megyei Levéltár levéltárosa.

újabb és olcsóbb nemzedékeinek megszületésével, az adattárolás a mainál könnyebben és szélesebb körben megoldható lesz.”⁷

A selejtezőkor folytatott iratértékelés alapelveit Csobán Endre,⁸ Debrecen város főlevéltárnoka ekképp fogalmazta meg: „A selejtezést közigazgatási szempontból úgy kell végezni, hogy a megtartott iratok alapján az iratképző hatóság lényege, hatásköre, működése az iratkezelés rendszerével együtt tisztán álljon az utókor előtt. A történetírás szempontja pedig azt kívánja, hogy a kort, amelyben az iratok keletkeztek, amennyiben az iratok alapján lehetséges, minél teljesebben és minél jellemzőbb vonásaiban ment-sük át az utókor számára. Ez az elv azt kívánja a selejtezőtől, hogy az iratokat ne csak közigazgatási, hanem helyi és általános történeti, kulturális, gazdasági, politikai, társadalmi, közjogi, magánjogi, irodalmi, tudományos és művészeti szempontból is értékelés alá vegye.”⁹

Johannes Papritz a különbözőség hangoztatása ellenére mégis kidolgoz néhány selejtezési alapelvet. Frappáns és szellemes megállapítása szerint a legkönnyebb lenne egyáltalán nem selejtezni („am leichtesten wäre es, gar nicht zu kassieren”), mert minden írott dokumentum iránt érdeklődik valaki, aki a selejtezést – joggal vagy anélkül – bírálni fogja. A levéltáraknak mégis selejtezniük kell, még akkor is, ha az iratok mindig egyediek, szemben például a könyvekkel. Mindent megőrizni azonban technikailag lehetetlen, gazdasági felelőtlenség, rossz szolgálat a tudományos kutatásnak és a levéltár tekintélyének. Egy feleslegesen őrzött irat a levéltár hitelét is csökkenti.¹⁰

Folytathatnánk a sort, hiszen kiváló levéltárosok, történészek fogalmazták meg véleményüket a selejtezés kapcsán; ezek egy csokorba gyűjtése önmagában is izgalmas. Jelen tanulmány témája azonban annak a jogi folyamatnak vizsgálata, amely a szokásjogtól az írott jogig vezető utat mutatja be.

A kezdetektől a 18. századig

Hazánkban az írásbeliség a királyi udvarból terjedt el a 11. század végén és a 12. század elején. Kálmán király dekrétumainak második könyve a keresztény-zsidó kölcsönügyletek szabályozásánál egy adott összeg felett már írásbeliséget írt elő és az írásnak, valamint a felek pecsétjének megléte bizonyította a jogügyletet.¹¹ Mindezen iratokat a jogügyletek biztosítékaként legtovább addig őrizték meg, míg a jogügylet – adásvétel – tárgya el nem enyészett. Az irat ezután értéktelenné vált, mai fogalmaink szerint ügyviteli értékét veszítve kiselejtezték, ténylegesen újrafelhasználták.

⁷ Kosáry, 1990: 15.

⁸ Csobán Endre (1882–1959) 1918. december 1-jétől 1946-ig Debrecen város főlevéltárnoka.

⁹ Az idézett szöveg Csobán Endre hozzászólása Bánrévy György: A selejtezés általános elvei című munkájához a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének kongresszusa levéltári szakosztályában, 1939. június 10-én. Ld. Bánrévy, 1939: 169.

¹⁰ Ld. Kállay István recenzióját Johannes Papritz: Archivwissenschaft c. munkájáról. Kállay, 1986: 297.

¹¹ Vö. Ezer év törvényei. Kálmán Király Dekrétomainak Második Könyve 2. Fejezet a keresztények és zsidók közt való kölcsönadásokról.

III. Béla 1181-ben kelt oklevelében a király előtt megtárgyalt ügyek írásba foglalásáról rendelkezett, s bár megőrzésükről nem történik intézkedés, az iratok továbbra is a bennük foglalt jogügylet bizonyíthatóságának idejéig maradtak értékesek.¹²

A megőrzés szabályozása a jog eszközeivel korábban megjelent, mint a selejtezés szabályozása. II. András az Aranybulla záradékában annak őrzéséről is gondoskodik.¹³ A selejtezés kérdése itt fel sem merülhetett, de a történelmi hányattatások okán a gondos előrelátás ellenére sem maradt fenn egy eredeti példány sem. Ehhez nagyban hozzájárulhatott, hogy az 1222-es Aranybulla már a 13. században elvesztette joghatását, mivel II. András magyar király 1231-ben némi betoldással és elhagyással megújította azt.¹⁴ A módosított szövegész miatt az eredeti jogbiztosító irat kora számára értékét veszítette.¹⁵

Az okleveleket lezárva, pecséttel hitelesítve őrizték, amikor a pecsétet feltörték, az oklevél elvesztette hitelességét, gyakorlatilag selejtezhető lett, ami a kisebb ügyleteket írásba foglaló oklevelek esetében végzetes következményekkel járt: „Igen nagy baj az is, hogy általában a megyei okleveles anyag javarésze elpusztult. Ezek a megyei oklevelek ugyanis többnyire apró-cseprő ügyekről szóltak, leginkább ideiglenes érvényű zárt oklevél formájában. Jogérvényük fölbontásuk által megszűnt. Ilyen körülmények között ezek a documentumok jogi szempontból nem igen voltak fontosak.”¹⁶ Azaz nemes egyszerűséggel kidobták azokat, illetve ha lehetett, akkor anyagukat újra felhasználták. Ez az eljárás selejtezésnek a szó mai értelmében semmiképp nem nevezhető. Az oklevelek, iratok megőrzésének tehát szinte kizárólagosan csak jogi szempontból volt jelentősége. Selejtezésük alapvetően hordozóanyaguk újbóli felhasználását jelentette: a megyei oklevelek pecséttartó szalagjain sok esetben felfedezhetőek írástörédek, amelyek egy korábban feleslegessé vált és szétszabdalt megyei oklevél darabjainak újrafelhasználását támasztják alá.¹⁷

Az ország levéltára kezdetben az uralkodóval együtt költözött, míg ki nem alakult az állandó uralkodói székhely. A költözőkódések az iratok költöztetését is jelentették, ami „természetes” selejtezésükhöz járult hozzá. A kialakuló állandó királyi székhely állandó levéltárat is eredményezett. Az 1231. évi XXI. törvénycikk megteremtette lehetőségét a kisebb ügyek hiteles írásba foglalásának a „konventek vagy kolostorok tanúbizonyosága”, azaz a hiteleshelyek révén.¹⁸ A vármegyék, városok fejlődésével az írásbeliség is egyre nagyobb szerepet nyert, amit a hivatalos ügyek mellett a magánügyek vármegye előtti írásba foglalása erősített. Ugyanakkor a „megye igazgatásából származó iratanyag is tehát bizonyára egyik helyről a másikra vándorolt, aszerint, hogy hol lakott a minden-

¹² „Azt gondoltam, szükséges, hogy bármely, felségem audienciáján levő ügy elintézését írásos bizonyíték tanúsítsa, nehogy valamilyen per, amely jelenlétemben kezdődött és fejeződött be, semmivé legyen.” Ld. Érszegi, 1982: 26.

¹³ Vö. Ezer év törvényei. 1222. évi XXXI. törvénycikk, hogy az előlbocsátott czikkelyek arany pecsét alatt írásba foglaltatván, különb-különbféle őriző helyekre adassanak és tétessenek el.

¹⁴ Érszegi, 1972: 5.

¹⁵ Kumorovitz, 1968: 65.

¹⁶ Istványi, 1937: 517–518.

¹⁷ Istványi, 1937: 517–518.

¹⁸ Ezer év törvényei. 1231. évi XXI. törvénycikk a poroszlókról és az egyházak hiteleshelyi működéséről.)

kori alispán, vagy a jegyző, avagy a vármegye hol tartotta törvénykezési és közigazgatási gyűléseit.”¹⁹

Az oklevél lassan átvette a bizonyító erő szerepét a tanúvallomástól és az eskütől. A tanúkkal való bizonyítás egy adott irat jogbiztosító értékét is meghatározta, hiszen ha a bennfoglalt tanúk elhaláloztak, az irat értéke jelentősen csökkent, majd elenyészett, ami az irat értéktelenné válását okozta. A 13. század végére az okleveles bizonyítás vált elsődlegessé, a bíraskodás is írásos alapra helyeződött. Éppen ezért az iratörzésről is gondoskodni kellett, ami a hiteleshelyi tevékenység fontos részévé vált.²⁰ Az írásbeliség azonban még nem ért el akkora mértéket, hogy az iratok tárolása jelentős nehézségeket okozott volna, így rendszeres selejtezéseket sem igényelt. Az iratok értékét még sokáig szinte kizárólag jogbiztosító értékük határozta meg. A nagyobb mérvű iratpusztulásokat azonban nem ez, hanem a rendezetlen politikai helyzet, a háborúk okozták.

Bár a 14. századtól a megyei írásbeliség is egyre kiterjedtebb, a 15. századtól a megyei jegyző és a kancellária szerepe is erősödik, ameddig a helyhez kötöttség nem alakul ki, addig a megyékben sem lehet levéltárakról beszélni, s bár a megyei levéltárak felállításáról az 1298. évi 47. törvénycikk címében rendelkezik, ez még soká nem valósult meg.²¹ A vármegyéknek nem volt székhelyük, s kezdetben nem is rendelkeztek olyan vagyonnal, ami miatt jogbiztosító iratot hosszú ideig megőrzendőnek tartottak volna. A megyéknek szerepe volt a bírság behajtásánál, de vélelmezhetően az erre vonatkozó iratokat a cselekmény elvégzése után nem tartották meg. Erre a tényre abból következtethetünk, hogy ilyen listák szinte nem is maradtak fenn. A megyegyűléseken elítélt nyilvános gonosztevők listáját már hosszabb ideig kellett megőrizni, de ezekből is kevés maradt fenn. 1351-től a kihirdetett törvények megyéknek küldött példányainak őrzéséről gondoskodni kellett, de ezeket is általában a jegyző őrizte. Megyei közgyűlési jegyzőkönyvek is csak a 16., még inkább a 17. századból maradtak fenn, amelyeket jellemzően a főispán vagy az alispán őrzött, s így nagyobb részük családi levéltárunkban maradt fenn.²²

A jogbiztonságot és közvetve az irattározást elősegítő rendelkezés volt az 1550. évi LXII. törvénycikk, amely előírta, hogy minden vármegyének legyen pecsétje, amelyet „minden egyes vármegyében az alispán, szolgabírák és esküdtársak pecsétjei alatt szekrényben vagy ládában tartanak”,²³ s ha már a pecsétnek ügyis volt ládája, így a fontosabbnak tartott iratok is mellé kerülhettek.

Az iratok időnkénti megsemmisülését eredményezte az is, hogy a vármegyék megyegyűlései évszázadokig nem állandó helyen, hanem váltakozó helyszíneken zajlottak.

¹⁹ Sümeghy, 1956: 59.

²⁰ Az okleveles gyakorlat kialakulásáról ld. Guoth, 1936: 18.

²¹ Vö. Ezer év törvényei. 1298. évi XLVII. törvénycikk: a bűnpereket a rendes bírának az illetékes megye levéltárában kell elhelyezniök. (A bűnügyekben a királyi kúriában a nádor úr, vagy az országbíró, vagy más rendes bíró által ítélandó perek iratait a mondott tizenkét esküdt nemes előtt az alispán székén le kell tenni.)

²² Degré, 1964: 97.

²³ Vö. 1550. évi LXII. törvénycikk, minden vármegyének legyen pecsétje, a melyet az alispánok és szolgabírák meg esküdtársak pecsétjei alatt szekrényben kell tartani.

Igy például Somogy vármegyében Szigetvár, Csököly, Nagyabajom, Igal, Basal, Tapsony, Marcali, Kaposvár helyszínek váltakoztak,²⁴ ami azt jelentette, hogy az alispán és a jegyző a különféle helyszínekre az iratokat ládákból vitte magával. A selejtezések feltehetően a ládák befogadóképességéhez is igazodtak, amihez az iratok helytelen tárolásból eredő „természetes” megsemmisülése is hozzájárult. Madarász László somogyi alispán így ír 1710-ben: „két ízben rettenetes tűz miatt ládámat, írásaimat házumtól kihurcoltatván, meghnyilván a hurczolkodásban a láda itzakának idején, másnap foliatim köllött némely részét fölszedni és mint azutalól foghvást is oly confuse vadnak.”²⁵ A jegyző, aki az iratokat őrizte, a dokumentumokat mindig magánál kellett tartsa, akár lovon, akár szekérral ment a többnapos megyegyűlésekre, hiszen az előírás szerint az előző ülés jegyzőkönyvét az aktuális alkalommal fel kellett olvasnia. A Vas megyei statútum 1657-ben előírta, hogy a jegyzőnek át kell adni az iratokat, beadványokat, hogy „ő kegyelme az prothocolumban beírhasza szállásán”,²⁶ azaz lakóhelyén. A jegyzőktől másik jegyzőnek átadott vagy visszaszerzett iratok inkább fogytak, mint gyarapodtak. Olykor visszaszerzésük is nehézkesen ment, Békés vármegyében például a jegyző – akit megfosztottak hivatalától – 1723-ban nem kívánta a megye iratait visszaszolgáltatni, csak akkor tért jobb belátásra, amikor a megye börtönbe csukatta, s addig nem engedték szabadon, míg az iratokat vissza nem szolgáltatta.²⁷

Az iratok különböző helyekre történő szállításánál nyilvánvalóan veszteségek keletkeztek, amit mai fogalmaink szerint nevezhetünk ügyviteli érdekű selejtezésnek, de szabályozottnak semmiképpen sem. A jegyzőknél őrzött iratok mennyisége mind több lett, az ide-oda szállítgatás, a jegyzők különféle – ki gondosabb, ki hanyagabb – munkavégzése mindig az iratok fogyatkozását eredményezte.

A török hódoltsági területeken a kialakulóban lévő levéltárakat-irattárakat elpusztították vagy elpusztulni hagyták, így az ország Budán, a tárnoki házban őrzött iratai is megsemmisültek. Később a közjogi fontosságú okleveleket a mindenkori nádornak adták át, ám az iratokat a nádorok maguk mellett, a lakhelyükön tartották és elhalálozásuk után – az államiratok kivételével – ezek az anyagok a saját levéltárukban maradtak, senki nem vette át azokat.²⁸

Összefoglalva tehát az iratvédelemre, azaz a megőrzésre már a kezdeti, több évszázadon át ívelő időszakban is gondot fordítottak, mindaddig, míg az okirat jogi relevanciával bírt. Ezt különösképp szabályozni nem kellett, mindenkinek saját, jól felfogott érdeke volt az írásos bizonyítékok megőrzése, megőriztetése. Selejtezésről, annak bármilyen jogi szabályozásáról a szó mai értelmében ebben az időszakban nem beszélhetünk, iratpusztulásokról annál inkább, ami a nem szabályozott selejtezéseknél jóval nagyobb károkat, irathiányokat okozott. A török hódoltság által érintett területeken több évszázados hiányok keletkeztek. A királyi Magyarország területén, így például Szepes

²⁴ Kanyar, 1962: 14.

²⁵ Idézi Kanyar, 1962: 15.

²⁶ Kolosvári-Óvári, 1902:1.15.

²⁷ Karácsonyi, 1896: 328.

²⁸ Tagányi, 1898: 5.

vármegyében a legrégebbi, hártýára írt oklevelek is megtalálhatók, az 1500–1540 közti időszakból nagy mennyiségű irat maradt fenn, 1541-től pedig szinte teljesen fennmaradtak a jegyzőkönyvek és sok hozzájuk tartozó ügyirat is.²⁹ Ezzel szemben Buda, Pest és Óbuda középkori levéltárai a hódoltság ideje alatt teljes mértékben elpusztultak.³⁰

A felvilágosult abszolútizmus szabályozása

A 18. századra a gazdasági élet fejlettsége megkövetelte a bürokratikus államszervezet kiépítését, amely az élet minden területén magával hozta az írásbeliség előretörését. A központi közigazgatás igényei megbízható hivatali ügyintézkést követeltek meg a közigazgatás minden szintjén, ami központi intézkedések nélkül nem tűnt megvalósíthatónak.

Az állami és megyei levéltárügy terén a 18. század első felében jelentős intézkedések születtek. Az 1723. évi XLV. törvénycikk³¹ elrendelte, hogy a pozsonyi régi országházban általános országos levéltárat (universale archivum regni) kell felállítani, amelyben össze kell gyűjteni a bármely intézménynél és személynél lévő országgyűlési, más politikai és törvénykezési, az ország közállapotát érintő iratokat. Egyúttal levéltárórt (archivi conservator) rendelt a levéltár kezelésére. S bár a törvény végrehajtása kapcsán mintegy három évtizedig nemigen serénykedett senki, végül 1756. március elsején gróf Batthyány Lajos nádori utasításával Csintó Imrét „levéltári ügyvivővé” nevezték ki és ezzel megkezdte működését az ország levéltára, az Archivum Regni. A kinevező utasítás felsorolja a levéltáros feladatait, amelyek közt az iratátvétel, az iratrendezés és mutatók, jegyzőkönyvek készítése egyaránt szerepel, azonban szöveg selejtezésre vonatkozó utasítást nem tartalmaz.³²

A megyei közigazgatás szintjén a helyzet megoldását központi intézkedések segítették elő. Az 1723. évi LXXIII. törvénycikk 1. §-a elrendelte, hogy „mindazok a megyék, melyeknek megyeházuk még nincsen, ilyet gyűléseik s törvényszékeik tartása, levéltárunk s okleveleik megőrzése, a gonosztevők s foglyaik őrzése és a végrehajtások eszközlése végett, biztos és amennyire lehet, magoknak a megyebelieknek is nagyobb kényelmére, mindegyik megye közepén fekvő helyen, és (ha lehet) városokban vagy nagyobb és kiváltságos mezővárosokban szerezzenek.”³³

Ezzel megteremtődött a megyei levéltárak megőrzésének egyik alapfeltétele: a levéltár mint épület, illetve helyiség(ek) a megyeházán.³⁴ Néhány évvel később, az 1729. évi XXV. törvénycikk erre is alapoz, amikor elrendeli „hogy a megyei bírák s tisztviselek

²⁹ Sváby, 1889: 7.

³⁰ Ld. bővebben: Kenyeres, 2013: 369.

³¹ Vö. 1723. évi XLV. törvénycikk az országos levéltár felállításáról, s mások leveleinek a királyi kamarákból, s a szent Mártonról nevezett szent-pannonhalmi conventból és Erdélyből visszavételéről.

³² Sölch, 2006: 43.

³³ Vö. 1723. évi LXXIII. törvénycikk annak a helynek a földesurak birtokain leendő átengedéséről, a hol Tolna és más hasonló állapotban levő megyék törvényszékeiket tartásuk, hivatalos irataikat őrzésük s a törvényhatóságai hatalmat gyakorolják.

³⁴ A levéltár sokáig az irattárat is magában foglalta, a szó jelentette egyrészt az iratok összességét, másrészt a helyiséget, ahol őrizték azokat.

az összes és bármiféle törvénykezési iratokat (azoknak részükről összeállítandó sorjegyzékével együtt) minden év lefolyása után, az okiratok letartóztatásának büntetése alatt, a megye levéltárába eredetiben átadni tartozzanak.”³⁵ A rendelkezésre azért volt szükség, mert a vármegyei tisztségviselők nem minden esetben adták át a náluk lévő iratokat, hanem maguknál tartották, jobb esetben az így őrzött anyag a családi levéltár részévé vált, rosszabb esetben vagy kiselejtezték őket mint értéktelent, vagy pusztulni hagyták.

Mivel a korabeli törvények nem rendelkeztek az iratok selejtezhetsőségéről, ezért azok megőrzési idejét használati értékük határozta meg. Míg Mária Terézia idején – a céhes ipar felszámolása során 1772-ben, majd 1774-ben hozott törvények alapján – a középkori céhek iratait, tárgyi emlékeit a település levéltárába, múzeumába kellett átadni, addig a kancellária levéltárába beszolgáltató több ezer céhlevélből az „alapos” selejtezések után néhány tucat maradt csak meg: megőrzésüket nem látván indokoltnak, megsemmisítették azokat.³⁶

Mária Terézia uralkodása idejére esik a vármegyei irattárak, levéltárak első nagy rendezésének időszaka, ami még csak az iratok időrendi csoportosítását célozta. Az abszolútista hatalom a levéltárakban is rendet kívánt tenni, így a nemesi birtokjogok okleveles bizonyítékait őrző levéltárak rendbetétele a központosító hatalom és nem a nemesség, a vármegye érdekeit szolgálta. A vármegyék – gyanakvásukat nem is leplezve – nem tanúsítottak nagy lelkesedést a végrehajtás iránt, legtöbbször anyagi fedezet hiányára hivatkozva. Ráadásul az általános levéltárrendezést és a hozzá kapcsolódó selejtezéseket a kormányzat általános útmutatás, részletes utasítás nélkül rendelte el.³⁷

1763-ban egy kamarai ellenőrzés Sopron város éppen új helyre költöztetett levéltárában oly mértékű rendetlenséget talált, hogy elrendelte annak rendezését. Az 1776-ban abbamaradt munkálatok során a rendezést-selejtezést végző tanácsosok – akik a rendezés során fellelték Imre király 1199-es oklevelét is – feltehetően bírtak némi történeti érzékkel, hisz a selejtezésnél a jogi szempontból már értéktelen középkori missiliseket nem dobták ki, ellentétben Pozsonnyal, ahol ez megtörtént.³⁸ A korban végzett levéltárrendezési-selejtezési munkálatok minősége tehát nem központi utasításokon, hanem a munkát végzők egyéni felkészültségén múlt.

Az állami szervek iratainak megőrzése és selejtezése is az iratok használhatóságán, jogbiztosító értékén nyugodott. 1754-ben, a Helytartótanács belső életének általános szabályozásakor az utasítás kötelezővé tette az irattárnok számára, hogy mindazon iratokat selejtezze ki, amelyekre többé semmi szükség nincsen.³⁹ A kamara első nagy selejtezésére 1772-ben került sor, amikor a 25 évnél régebbi harmincadszámadásokat selejtezték ki, kivéve az ország határán lévő harmincadhivatalok számadásait. A megsemmisítésről is rendelkeztek: a kiselejtezett számadásokat papírkereskedőnek adták el,

³⁵ 1729. évi XXV. törvénycikk a megyei bírák és tisztségviselők minden törvénykezési s ugy szintén más hivatalos iratokat is, minden egyes év lefolyása után a megyei levéltárba eredetiben nyújtsanak be.

³⁶ Tuza, 2005: 76–77.

³⁷ Főglein, 1960: 175.

³⁸ Házi, 1923: 235.

³⁹ Ember, 1937: 142.

az anyag összezúzásánál Mária Terézia egy számvevő tiszt jelentését rendelte el. A selejtezésnél nem alkalmaztak a gyakorlati szempontokon túlmutató elveket. Tagányi Károly a Helytartótanács iratkezelése kapcsán így ír egy alkalommal Thallóczy Lajosnak: „...nálunk külön helyezték el a kir. rendeleteket, külön az elintézésfoglalmazványokat, és bizonyosan külön a folyamodványokat s mellékleteket, amely szerencsétlen (olasz) rendszer persze arra vezetett, hogy mikor szűk lett a hely a levéltárakban, akkor elsősorban ezek a tartalmilag legbecsesebb adatok estek selejtezés alá.”⁴⁰

A kamarai selejtezést II. József is folytatta. Az intézmény 1784-es Budára költözése előtt megkezdték a selejtezésre történő előkészítést és az 1550–1782 közti évekből például 283 kötegni számvevőségi iratot jelöltek ki. A felülvizsgálat során azonban sok, jogbiztosító iratot találtak, sőt „a történet megvilágosítására”⁴¹ alkalmasakat is, amely érvel a korabeli selejtezéseknél ritkán lehetett találkozni. Végül a selejtezésre csak Budán került sor 1786-ban, ami lehetőséget biztosított több értékes tétel visszatartására.⁴²

A selejtezések alsóbb szinteken még inkább szabályozatlanul folytak. Karcag város levéltára első rendezését például 1801 körül végezték, a selejtezés viszont oly „alapos” volt, hogy mindössze egy pergamen okmányt tartottak vissza a korábban keletkezett iratokból. Mint Győrffy István⁴³ írja, e selejtezésnél gyanítható, „hogy a történelmi szempontok nem nagyon irányíthaták nótárius uraimékat” hiszen a selejtezést túlélte 1470-es keltezésű csonka irat is értékes adatokat tartalmazott a mohácsi vész előtti birtokosokra és a történelmi földrajzra vonatkozóan.⁴⁴

Ez időszakból igen ritkák az olyan, a levéltáros munkáját szabályozó rendelkezések, amelyekből a selejtezések menetére következtethetnénk. Marosvásárhely szabad királyi város levéltárában egy 18. század végi protocollumban található utasítás (Instructio Archivariorum) a rendezésre, megőrzésre, feldolgozásra (repertórium-készítésre), a protocollumok évenkénti levéltárba történő átadására és a levéltár két levéltárosnál külön őrzött kulcsokkal történő egyidejű zárására vonatkozóan, az iratok selejtezésének lehetőségét, mikéntjét azonban nem említi.⁴⁵ Buda város 1777-ből származó, a levéltáros részére adott hivatali utasítása is szól ugyan a rendezésről, az iratok regisztrálásáról, a rak-tári rendről, az iratkölcsonzásról, de nem említi a selejtezés feladatát.⁴⁶

Összességében megállapítható, hogy a bár már a korszakban jóval nagyobb az irat-termelés, az élet egyre több területe rögzül írásban is, de a selejtezések jogi szabályozása továbbra sem történt meg, azok egyedi intézkedésekkel és alapvetően az iratok jogbiztosító értékének fegyelembevételével történtek.

⁴⁰ OSZK Kézirattára. XI. 973. 37.

⁴¹ Sinkovics, 1939: 100.

⁴² Ld. bővebben az egyes fondok ismertetésénél: Fábriánné, 1973.

⁴³ Győrffy István (1884–1939), etnográfus, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, a levéltári forrásokon alapuló néprajzi kutatások képviselője.

⁴⁴ Győrffy, 1926.

⁴⁵ Cseh, 1907: 94.

⁴⁶ Bónis, 1974.

A romantika hatása a 19. századi szemléletváltásban

Az iratok mennyiségének növekedése magával hozta a helyhiányt, így a selejtezési igényt is. A császári udvarban, a bécsi belügyi minisztérium régi irattárában az 1820-as évekre a selejtezések után alig 14%-át hagyták meg az eredeti iratanyagának, egyes ügyosztályok irattermésének kilenczizedét kiselejtezték. Nem kímélte a selejtezés a Hofkriegskanzlei anyagát sem. A 19. századi iratselejtezések sorába tartoznak a magyar királyi Udvari Kamara hivatalaiban a 19. század első felében történt „kiküszöbölések” is, amelyek jelentősen megritkították az iratanyagot, kiváltképp a számvevőség anyagát.⁴⁷

1821-ben a Kamara iratanyagában kutatást végeztek arra vonatkozóan, hogy vajon milyen utasítás alapján végezték korábban a selejtezéseket. Ennek során derült ki, hogy 1531-ig visszamenőleg semmilyen utasítást nem lehetett fellelni. A selejtezéseknél így a mindenkor érvényes jogbiztosító értéket vették figyelembe, ami a magyarországi gyakorlat szerint a királyi jogok esetében 100 év elévülést, a magán aktív követelések esetében 32 év elévülést jelentett. A 32 év a 20. század közepéig tartotta magát mint egyfajta selejtezési határidő.

A Kamara 1825-ben szabályrendeletet alkotott a selejtezésről, amelyben előremutató, a korban szokatlan gondolatokat fogalmaztak meg: „a levéltár kötelessége, hogy ne csak azokat az aktákat őrizze meg, amelyek a királyi kincstár vagy magánosok birtok jogait védik, hanem mindazokat az iratokat is, amelyek tárgyuk súlyánál fogva valamikor segítséget vagy adatot szolgáltathatnak a kor, különös ünnepek és szokások történetéhez.”⁴⁸

A rendelet szabályozta a selejtezési eljárást, s azt jegyzőkönyv felvételéhez kötötte, amelyet az allevéltárnoknak kellett elkészítenie. Az iratokat selejtezés előtt a Kamara tanácsának is felül kellett vizsgálnia. További előrelépés volt az iratvédelem terén az 1832-ben a Magyar Kamarához intézett rendelet, amely határozott állást foglalt az egyoldalú aktapusztítással szemben. „Mindazoknak az iratoknak a selejtezését csökkenteni kell – írja a rendelet –, amelyek még szükségesek, hasznosak, fontosak, vagy esetleg a távolodás az időben teheti azzá őket. És ez a kímélet azokra az aktákra is kiterjed, amelyek bár a hivatalos használat számára már nem alkalmasak, de történeti vagy egyéb vonatkozásban értékük van.”⁴⁹

E változás a romantika történelemszemlélete európai szintű elterjedésének köszönhető, amely más megvilágításba helyezte a régi korok értékeit. A romantika felébresztette az érdeklődést a sokszor dicsőnek tartott múlt és a megélt jelen közt. Így a kor embere már sok esetben másként viszonyult a régi iratokhoz, mint korábban, amikor csak a jogi érték számított. Ezt a gondolkodást később az európai forradalmak letörése, majd az azt követő évtizedek visszavetették.

---

⁴⁷ Sinkovics, 1939: 123.

⁴⁸ Sinkovics, 1939: 108.

⁴⁹ Sinkovics, 1939: 109.

Sinkovics István⁵⁰ egy korabeli előadásra megjegyzésként azt írja, hogy nem szabad általánosítani, miszerint a múlt levéltárnoka „csak a saját kora használatára őrizte iratait.” És még ha igen szűken is húzták meg a levéltár határait, voltak iratok, amelyeknek időálló érvényét felismerték és igyekeztek biztosítani fennmaradásukat a jövő számára is. A romantika történetiszemléletének levéltárba „áramlása” a 19. század elején egyenesen feladatává tette a levéltárnoknak mindazon iratoknak a megtartását, amelyeknek ugyan a jelen számára – idézi a Magyar Királyi Udvari Kamara 1835-ből – értékük nincsen, de amelyek „a régi idők történetét csodálatos módon szemléltetik és az utókor károsodása nélkül nem lehetne megsemmisíteni.”⁵¹ Hozzászólásában Sinkovics kiemelte, hogy a szemléletváltozást tükrözi az az 1836. évi külföldi selejtezési utasítás is, amely kimondja, hogy nem szabad kiselejtezni „azokat az aktákat, amelyeknek történeti és tudományos értéke van a szokásokat, kultúrát, statisztikát és közigazgatást stb. illetőleg.”⁵²

A korszakban megindul a selejtezések alapjául szolgáló iratértékelés, s ha nem is válik általánossá, mégis szemléletváltozást eredményez. Az iratőrzők egy része túl lép a merev jogbiztosító érték fogalmán s egy másfajta értékben is elkezd gondolkodni. Ezt a gondolkodást még sokáig nem követi szabályozás és általánossá sem válik, inkább a levéltárt kezelő személy viszonyulásától függött, mint bármi mástól.

A forradalom és szabadságharc utáni évek

Az iratok selejtezésére, valójában megsemmisítésére politikai okokból is sor került. 1848–49 után, Haynau uralma idején a forradalom és szabadságharc minden nyomát igyekeztek eltörölni, az 1849. április 14-ét követő „botrányos és népbosszantó rendeleteket” megsemmisítették, sőt, helyenként a jegyzőkönyvekből is törölték a „botrányos kifejezéseket és tétételeket.”⁵³ Vas vármegyében a községi jegyzőkönyveket átvizsgálták, egyeseket megsemmisítettek, vagy törölték belőlük a szabadságharcra vonatkozó megjegyzéseket.⁵⁴ A „beosztott offciálok és beamterek felforgatták a levéltár legeldugottabb polcait, állványait és szekrényeit, hogy azokban minden szabadságharcral kapcsolatos iratot átforgassanak és eltüntessenek.”⁵⁵

A korszak „sejtezései” semmiképp nem tekinthetőek szabályozottnak, s a szabadságharc utáni idők nem is kedveztek, nem is kedvezhettek a megfontolt jogalkotásnak. A Bécsből érkező jogalkotási elképzeléseket a nemzet „néma ellenállása” amúgy is elutasította.

⁵⁰ Sinkovics István (1910–1990) történész, egyetemi tanár, a történettudomány doktora, 1936-tól 1956-ig az Orsz. Levéltár munkatársa volt.

⁵¹ Bánrévy, 1939: 170.

⁵² Bánrévy, 1939: 170.

⁵³ MNL JNSZML IV. 407. 44.588/1947. 4.

⁵⁴ Borovszky–Sziklay, 1898: 243.

⁵⁵ Kanyar, 1962: 105.

A Bach-korszak idején a korábbi időszak „rebellis” iratait továbbra is előszeretettel semmisítették meg, ami „divat volt akkor országszerte.”⁵⁶ Liptó vármegyében „a Bach-rendszer a megyei levéltárakat feldúlta, a kiszórt okmányokat az útszélien lehetett felszedni, a boltokban krajczárokért venni.”⁵⁷ Gömörben, ahol a hivatali tisztet nagyrészt csehek, vagy szlovák érzelmű magyarok viseltek, a szabadságharc minden iratát irtották. Wesselényi Ferenc nádort sok kapcsolat fűzte Gömör megyéhez, neve pedig olyan rosszul csengett a hivatalnokok előtt, hogy a vármegyénél lévő levelezését is kiselejtezendőnek ítélték. Fennmaradása annak volt csupán köszönhető, hogy a levéltár magyar kezelője elrejtette, s így az iratcsomó – rajta a felirattal: „zu skartieren” (selejtezendő) – megmenekült.⁵⁸

Sváby Frigyes⁵⁹ így jellemzi ezt az időszakot: „Midőn t. i. a Bach-korszakbeli megyei kormányzat a levéltárakat, a most contemplált mód szerint szinte egy »irodatisztre« (Offizial) vagy Írnokra bízta, akkor ment a megyei levéltárakban temérdek beces okmány veszendőbe. Ezen gyakran sem magyarul, sem latinul nem tudó »levéltári tiszték« rendelet folytán a levéltárak rendezéséhez és selejtezéséhez láttak. Hogy miként — tudja azt mindenki, a ki valaha ilyen levéltárakban kutatásokkal foglalkozott. Bizony köszönet nem volt e rendezésben. E »rendezési és selejtezési« munka folyt 1860-ig; szerencse, hogy a levéltárak egy részében, a »levéltári tiszték« által benyújtott » az elselejtezendők« jegyzékét magában foglaló javaslat a közbe jött események folytán már nem nyert elintéztést, s így csak a vandál tervezet maradt fenn emlékül.”⁶⁰

A Bach-korszak elején behatóan foglalkozni kezdtek az iratkezelés nyilvántartásával. A tevékenység céljaként a központi szabályozás, ellenőrzés, valamint a német nyelv használatának a hivatali ügyintézésben történő minél szélesebb körű elterjesztését fogalmazták meg. Az iratkezelést központi hivatali, ügykezelési utasítások kiadásával igyekeztek azt szabályozni. A közigazgatási hatóságok számára 1850-ben kiadott hivatali utasítás behatóan foglalkozik az ügyintézésre fordított idő csökkentésével, a levelezési modorral és a német nyelv kötelező használatának előírásával. Ugyanakkor ez sem érinti a selejtezés kérdését és az irattározásra vonatkozóan is csupán ennyit ír „iratok eltartása” cím alatt: „A hivatalos irat elintézése és kézbesítése után a közigazgatási hatóságnál maradó fogalmazatok és okmányok elteendőek.”⁶¹

A korszakban bár a kinevezett hivatalnokok utasításra – azaz technikailag jogszerűen – jártak el, ám a szabadságharcra vonatkozó iratok megsemmisítését mégsem lehet jogszerű szabályozásnak tekinteni. Így a gyakorlat szabályozatlanságok tömkelegét okozta, hisz a nemzeti értéket képviselő iratokat kezelő személyek azokat nem tekintették maradandó értékűnek, így könnyedén megszabadultak tőlük.⁶²

⁵⁶ Győrffy 1925: 196.

⁵⁷ Majláth, 1879: 287–288.

⁵⁸ Föglein, 1933: 219.

⁵⁹ Sváby Frigyes (1834–1904) történész, megyei levéltáros, 1867. május 1-jén Szepes vármegye közönsége levéltárnoknak választotta meg; ezután Lócsén töltötte hátralevő éveit, itt is hunyt el.

⁶⁰ Sváby, 1891: 330.

⁶¹ Hivatali utasítás, 1851: 22.

⁶² Bővebben ld.: Föglein, 1955.

Nem jártak jobban a Bach-rendszer magyarországi politikai hatóságainak iratai sem: a hadseregparancsnokság rendőri osztályának iratai, a rendőri osztály titkos iratai a Bécsben 1861 után végzett jelentős selejtezések miatt szintén megfogyatkoztak.⁶³

Borsod vármegye 1860. december 5-i közgyűlésén hangzottak el az időszakot hűen jellemző alábbi mondatok: „Megyei közéletünknek általában egyik legbecsesebb ereklyéje, úgyszintén kincstára s történeteinek hív őre a levéltár. Mély szomorúsággal értesült a bizottmány, hogy az önkényes uralom legközelebb letűnt korszakában e minden polgárosult nemzettől tiszteletben tartani szokott birtok sem kerülhet ki a súlyos megháborításokat. Élénk szavakkal ajánltatott a bizottmány figyelmébe, hogy vármegyénk ezen drága s most immár megbolygatott kincse lehető leghamarább vizsgálat alá vétessek, helyreállíttassák...”⁶⁴

A kiegyezés után

A kiegyezés után a törvényhatósági levéltárak ügyének általános rendezésére, ezen belül a selejtezések szabályozására nem került sor. Az Országos Levéltár 1875. évi újjászervezése után, kihasználva az intézmény tekintélyét, több kezdeményezés történt a törvényhatósági levéltárak védelme érdekében. A 19. század utolsó évtizedeiben országszerte megindult a törvényhatósági levéltárak rendezésének és selejtezésének folyamata.

A rendezések és főképp a selejtezések előtérbe kerülésének több oka volt. A családoknál, vármegyéknél megőrzött iratok a vagyoni- és birtokviszonyokra, a rendi jogállásra szolgáltak elsődleges bizonyítékként. A rendi társadalom polgári társadalommá alakulása idején azonban a rendi jogot biztosító oklevelek fontossága csökkent. A polgári társadalom jogviszonyai ugyanakkor a korábbi időkhöz mérten jóval nagyobb irattermelést is jelentettek, ami a megyeházák – általában rendezetlen és az abszolutizmus célirányos rostálásától eltekintve – selejzetlen, amúgy is zsúfolt irattári helyiségeit telítették. A kiegyezés után létrejött új szervek, főképp az 1876. évi VI. törvénycikk alapján megalakult közigazgatási bizottságok, később az 1886. évi XXI. törvénycikk életbelépte után keletkező alispáni, elnöki, közigazgatási bizottsági, központi választmányi, kihágási és igazoló választmányok iratai, illetve a vármegyei számvevőség, a házipénztár, a tiszti főügyész, s a tiszti főorvos által keletkeztetett iratok egy idő után mind a vármegye levéltárába kerültek, a katonai állítási lajstromokkal, a vármegyei árvaszéki és a főispáni iratokkal együtt. A selejtezést jogszabályi szinten a 19. században sem szabályozták, így továbbra is a levéltárnokoktól függött, hogy az adott selejtezést milyen hozzáértéssel hajtották végre.⁶⁵

A törvényhatóságok részéről végzett selejtezések esetében a rendezési és selejtezési terveket a belügyminiszterhez mint felügyelő hivatalnokhoz kellett elküldeni, ahonnan az Országos Levéltár szakvéleményével ellátva kapták vissza. Így némi lehetőség nyílt a szakmai szempontok érvényesítésére. Más kérdés, hogy mit tettek a törvényhatóságok

⁶³ Sashegyi, 1984: 90, 97.

⁶⁴ MNL BAZML IV. 753.a. 89. kgy. 1860.

⁶⁵ Klein, 1939.

a szakmai vélemény birtokában, egyáltalában kivárták-e annak visszaérkeztét. Az Országos Levéltár a selejtezések menetébe nem folytathott bele, a végeredményről sem kapott tájékoztatást és a megmaradó iratok ellenőrzésére sem volt jogosultsága. Semmiféle szankcionálási jogról nem beszélhetünk, a törvényhatóságok legfeljebb akkor érezték súlyát a túlzó selejtezésnek, amikor később egy számukra jogbiztosító szempontból értékes iratot nem leltek már fel. Alkalmanként előfordult, hogy meghívásra az Országos Levéltár munkatársai rendezési tervek készítésében és végrehajtásában is közvetlenül részt vettek, de az esetek többségében a Belügyminisztériumhoz felterjesztett rendezési és selejtezési tervek elbírálásához csak jegyzékek és leírások álltak rendelkezésre. Minden szakmabeli tudja, hogy csupán iratjegyzék alapján történő, tárgyi egység vagy ügyiratszintű betekintés alapos iratértékeléshez kevés. A levéltár álláspontjának súlyát azonban a szankcionálás hiánya is gyengítette.

Jakab Elek⁶⁶ 1871-ben a Budapesti Közlönyben emelte fel szavát az átgondolatlanul végrehajtott selejtezések, ahogy írja a „scartírozás” ellen. Felemlítette a Nagyszébenben végzett selejtezést, amelynek az 1556–1830 közti iratok nagy része áldozatul esett és példákat hozott arra, milyen károkat okoztak a kiselejtezett iratok. Felemlégeti Mike Sándor⁶⁷ szavait: „mikor acták cassálását hallom javaslatba hozatni, mindig búsulás szállja meg lelkemet históriánkért, statistikánkért, irodalmi és közmíveltségi ügyünkért; mennyi becses adat elvész az ilyen burokraták által megsemmisíthetőknél deklarált iratokban.”⁶⁸

Jakab Elek a levéltáros örök dilemmáját fogalmazta meg: „Én is azok közé a régiségbálványozók közé tartozom, a kik irtóznak a múlt idők maradványainak megsemmisítésétől, mert nehezen tudom elmondani a legkisebb megtörtént dolog írásos emlékéiről is, hogy annak bárha a közigazgatás nem is, de a történetírás, a statistika, genealógia, műveltségi és irodalmi, ipari és kereskedelmi, közgazdasági vagy magánjogi ügyekben többé hasznát venni nem lehet. Mások e kérdést könnyebb oldalról vagy tán magasabb nézőpontból tekintik, azt mondják: Semmi sem tart világ végéig; egerek és molyok tanyájává lenne a világ, ha minden semmiséget megtartanánk, a mit elődink összeirtak; haladni kell az étellel, az élet pedig előfelé törekvés, távozás a múlttól, új jövő-alkotás, más formák és intézmények létrehozása, az emberi erőnek önverte úton járnai megszoktatása stb.”

⁶⁶ Jakab Eleket (1820–1897) 1861-ben nevezték ki az erdélyi főkormányiszéki levéltár munkatársává, 1863-ban aligazgatójává, végül 1867-től 1875-ig az intézmény főigazgatója volt. Miután a magyar kormány elrendelte, hogy a megalapítása előtt álló Magyar Országos Levéltár az erdélyi főkormányiszéki levéltárat mint szervezeti egységet integrálja, 1874-ben Jakab európai körúton tanulmányozta az egyes országok levéltárügyét. 1875-ben az egyesített Magyar Országos Levéltár allevéltárnokává nevezték ki, amelynek 1893-tól haláláig levéltárnoka volt. MÉL I.: 790.

⁶⁷ Al-torjai Mike Sándor (1795–1867) 1833-tól a kolozsvári királyi főkormányiszék levéltárban dolgozott, a főkormányiszék iratainak rendezéséhez fogott, egy nedves pincében; ami megromlalt, ami megromlalt, ami miatt hallása annyira megromlott, hogy hallócsövet kellett használnia élete további részében. 1843. május 24-én kinevezték levéltári aligazgatóvá. A szabadságharc után a levéltárat lepecsételve katonai őrizet alatt tartották és Mikét félfizetéssel kényszernyugdíjazták. 1861-től aztán aligazgatói, majd 1863-tól levéltári igazgatói kinevezést kapott. 1867. május 24-én halt meg. Szinnyei VIII.: 1304–1307.

⁶⁸ Jakab, 1871: 5412.

Utóbbi a korszellem megnyilvánulásának tartotta és felhívta a figyelmet arra, hogy a selejtezéseket úgy folytassák, hogy „a hazai historia, a tudomány és közműveltség ügye kárával ne legyen” s a selejtezéseket végrehajtott „ne legyenek csak toll rágó burokraták”. Majd írását ekként zárta: „tartóztassuk föl immár valahára a rombolás kezét.”⁶⁹

Szavai ekkor még nem találtak célt. Nem véletlen, hogy bár a Századok Tárcza rovatában örömmel üdvözlik Cegléd városnak levéltára rendezésére, selejtezésére irányuló tervét, nyomatékosan felhívják a figyelmet, hogy a „nem fontos, de csakis a *nem fontos* anyag kiküszöbölése”, az iratok rendezése a történeti kutatások részére jelentős előnnyel jár. Ugyanakkor a folyóirat hasábjain felkéri a várost, hogy a hivatalnokokat hozzáértő készítse fel, s mielőtt nekilátnának a munkálatoknak, feltétlen kérjék ki a selejtezéshez értő szakember tanácsát.⁷⁰

Fejér vármegyében az 1869. évi irattárrendezés selejtezéssel párosult, amelyet a megye rendelt el és Rosty Zsigmond levéltáros vezetésével hajtottak végre. A vármegye által létrehozott bizottság és a levéltáros megállapodott abban, hogy az 1780-ig keletkezett iratokat nem selejtezik, míg a bizottság az 1780 után keletkezett iratok közül a „múlt tekintetében érdektelenné vált egyes irományokat” selejtezte ki. A selejtezés a korabeli gyakorlatnak megfelelően zajlott, ennek ellenére – utólag nézve – vegyes eredménnyel zárult, hiszen a 30 mázsa értékesített „papírhulladék” közt jelentős számban voltak büntetőperes iratok, faluszámadások, törvényszéki iratok is. A rendezetlen iratok közül ugyanakkor előkerültek az 1848. évi bizottmányi jegyzőkönyvek és Székesfehérvár szabad királyi város 1789–1790 között keletkezett német nyelvű tanácsulési jegyzőkönyvei is.⁷¹

A 19. század végén Somogy vármegyében a közgyűlés elrendelése alapján három alkalommal történtek kampányszerű selejtezések. Tekintve a vármegye rendeletalkotási jogát⁷² és a központi szabályozás teljes hiányát, jogi értelemben véve ezek nem tekinthetők jogszerűtlennek. Az 1867-es selejtezés folyamata a megyei közgyűlési jegyzőkönyvekből rekonstruálható. A közgyűlés alapvetően az újonnan levéltárba adandó iratok helyét kívánta biztosítani, radikálisabb megoldást választva a levéltáros által kért új helyiség biztosítása helyett. A selejtezésre kiválasztandó iratok körének megállapítására az alispán héttagú szakbizottságot állított fel, melynek tagja volt a főjegyző, az alügyész és a levéltárnok is. A jegyzék elkészülte után a kiválasztott iratok azonnali kiselejtezését a megyegyűlés rendelte el. A folyamatból egy adat nem maradt fenn: hogy mit selejtezték ki. Szakmai útmutatások és különösen a jogszabályi háttér hiánya, valamint még a jó szándékú, csak szokásjog alapján szabályozott és alapvetően a helyhiány miatt végzett selejtezések is magukkal sodortak mai értékelésünk alapján megtartandó tételeket.⁷³

⁶⁹ Jakab, 1871: 5412.

⁷⁰ Századok – 1889., Tárcza – állandó rovatok – Vegyes közlések 94.

⁷¹ Erdős, 1987: 45.

⁷² Ld. 1870/XLII. 2. §: „Önkormányzati jogánál fogva a törvényhatóság saját belügyeiben önállólag intézkedik, határoz és szabály-rendeleteket (statutumokat) alkot; határozatait és szabályrendeleteit saját közegei által hajtja végre; tisztviselőit választja; az önkormányzat és közigazgatás költségeit megállapítja, s a fedezetről gondoskodik; a kormánnyal közvetlen érintkezik.”

⁷³ Az Országos Levéltár újjászervezése, ahová a későbbiekben szakmai útmutatásért fordulni lehetett,

Ezt támasztja alá a megyében végzett következő, 1880-as évekbeli selejtezés, amikor többek között a járásbíróóság bűnügyi iratait, a megyefőnökségi iratok egy részét, s az 1857-es népszámlálási iratokat is kisejtezték. Bár a selejtezési tervet a Belügyminisztériumba kellett felküldeni, ám mire azt az Országos Levéltár felülvizsgálta, a megye már az iratokat megsemmisítette. Ahogy Kanyar József írja: „több esetben olvasható a belügyminisztériumi iratok pro domoján a »tárgyaltanná vált« feljegyzés”,⁷⁴ mivel a kisejteztetett iratokat a megye már elégette, így minden döntés okafogyottá vált. A selejtezés szabályozatlansága miatt jogkövetkezménnyel nem kellett számolni. Így a harmadik nagy selejtezésnél sem, ahol az Országos Levéltár hiába tiltotta meg az 1695–1711 közti büntetőperes iratok megsemmisítését, az elvégzett selejtezés során az iratanyag csak kis hányadát tartották meg. Bár az utóbbi két eljárásnál már rendelkezésre állt az Országos Levéltár szakvéleménye is, ám csak kis mértékben vették figyelembe és a Belügyminisztérium sem lépett fel erélyesen.

Tolna megyében szintén a törvényhatóság hozta létre a selejtezési bizottságot, de a vármegyei főlevéltárnok a törvényhatósági bizottság tagjaként a községek iratainak selejtezésénél nem kapott szerepet, szemben a szakmailag aligha felkészült más tagokkal, például a bankigazgatókkal. Ennek következtében Szekszárdnak és több másik községnek az 1867 előtti időkben keletkezett iratai szinte teljességgel kisejteződtek, ami a korabeli eljárásrend szerint jogszerű lehetett, de ezeket a folyamatokat szakmai elv nem vezérelte.⁷⁵

A selejtezések szükségességéről, az iratok értékéről sem alakult ki egységes vélemény, így fordulhatott elő, hogy a 1873-ban a Századokban az „államlevéltár ügyállását” taglaló cikk névtelen szerzője a „kilencz-tizedrészben haszontalan lomból álló erdélyi főkormányshéki levéltár” fővárosba történő felszállítására előirányzott 20 000 forintot „sárba dobott pénz”-nek ítélte, mert egy alapos selejtezés a „roppant tömegű lomban” jelentős költségcsökkentést eredményezett volna.⁷⁶

Jakab Elek válaszcikkében mélyszéges felháborodásának adott hangot: „hogy egy 172 éven át többé-kevésbé önálló ország köz- és magánjogi, közkormányzati s törvénykezési levéltárának kilencz-tized része haszontalan lom, s annak a kormány székhelyére szállítására fordított pénz sárba van dobva: meggyőződés szerint mondani nem lehet a nélkül, hogy az illető országrész fiainak szívében ez fájdalomérzést ne költsön.”⁷⁷

A Századokban is előforduló negatív viszonyulás, a joghézagok és a sok esetben túlzó méretű selejtezések komoly károkat okoztak, ami már a korabeli sajtó érdeklődését is felkeltette. A Budapesti Hírlap 1900. július 26-i számában Hogyan lett a levéltárból cipő?⁷⁸ címmel jelent meg tudósítás egy olvasói levél kapcsán. Az Esti Újság Székelyudvarhelyről csomagot kapott, amelyben különféle okiratokba csomagolva egy székely kom-

1875-ben történt meg.

⁷⁴ Kanyar, 1962: 124.

⁷⁵ Hadnagy–Taba, 1960: 66.

⁷⁶ Századok, 1873: 145.

⁷⁷ Jakab, 1873: 360.

⁷⁸ Budapesti Hírlap, 1900: 7.

lós cipó rejtőzött. A levélíró közölte, hogy a közgyűlés a városi tanács jóváhagyásával 1893-ig kiselejteztette a város levéltárát, selejtezési jegyzőkönyv nélkül. A kiselejtezett irattár aztán hetekig a városháza folyosóin hevert és aki arra járt, vihetett belőle csomagolóanyagoknak vagy tűzrevalónak. A 1850-es évek elejéről származó levéltári iratokba csomagolt cipó is olyan kemencében sült, amelyet régi iratokkal fűtöttek. Sajnos, ebben az esetben a tudósítás már csak a pótolhatatlan kár bekövetkezése után született.

A rendezetlen helyzetben továbbra is minden azon múlt, hogy a törvényhatóság és levéltárosa miképp viszonyult a selejtezés elvégzendő feladatához. Hódmezővásárhely törvényhatósági város levéltárában a selejtezés menete⁷⁹ például a következőként zajlott: 1898-ban Molnár Mihály levéltárnok felkereste Pauler Gyulát útmutatásért, majd elkészítette a selejtezési tervezetet, amelyet a város törvényhatósági bizottsága 1900. június havi közgyűlésén tárgyalt és 383. kgy. sz. határozatával el is fogadott; majd kormányhatósági jóváhagyás végett a belügyminiszterhez terjesztett. A Belügyminisztérium 84044/1.1900. számú, november hóban kelt rendelete a selejtezést elvben jóváhagyta, azonban selejtezési bizottság szervezését és a kiselejtezett iratokról jegyzék készítését rendelte el, két példányban. A levéltárnok munkálatairól – amely a levéltár rendezésével párhuzamosan folyt – 1906-ban adott jelentést a közgyűlésnek. A levéltárnok követte az Országos Levéltár útmutatásait, amely szerint 32 évnél fiatalabb iratot selejtezni nem lehetséges, de véleménye szerint magánjogi szempontból 40–50 éves iratokra is szükség lehet, amelyeket nem engedett megsemmisíteni. Jelentésében ezzel kapcsolatban panaszt is megfogalmazott: „a levéltár selejtezését, míg élek soha be nem fejezhetném”, hisz amíg egy adott időszakkal végez néhány év alatt, addig újabb évfolyamok válnak 32 év után selejtezhetővé és így tovább.⁸⁰

A levéltárnok négyoldalas, kézzel írt pótjelentésében rögzítette, hogy elvégezte a „hasznavehetetlen” iratok selejtezését az 1873 végéig, de utalt arra is, hogy még az 1866-os évekre vonatkozóan is kap megkereséseket, ezért tényleges megsemmisítésükkel kapcsolatban ellenérzését fejezte ki. Több esetet is felsorolt, amikor az érintett jogának biztosítását csak 30 évnél régebbi iratok megléte esetén lehetett garantálni.⁸¹

Az Ellenzék című napilap a Kolozsvárott tervezett iratsелеjtezésről ekképp tudósított: „a tanács elhatározta, hogy e tárgyban egy szakértő bizottságot hív össze, mert szükségesnek látja, hogy a kiselejtezés, tekintettel arra, hogy a közigazgatási levéltárak leghűbb tükrei a társadalmi élet hullámszásának, csupán a nélkülözhető és jelentőség nélküli darabok megsemmisítésére szórakozzék.”⁸² Az idézet is azt támasztja alá, hogy a törvényhatóságok eljárását bölcs belátásuk vagy más érdekük határozta meg, de jogszabályi háttér nélkül.

A korban a selejtezések továbbra is alapvetően a jogbiztosító érték figyelembevételével történtek, szerencsére ez sok esetben a mai maradandó érték fogalmával egybeesett. Éppen ezért figyelemre méltó a hódmezővásárhelyi levéltárnok 1914-ben írt jelentése,

⁷⁹ Bővebben ld.: Páhi, 1962.

⁸⁰ MNL CSCSML–HL Hmvhely Thj. Város Tanácsának iratai II. 54/1902. alapszám. 9749/1906. sz.

⁸¹ MNL CSCSML–HL Hmvhely Thj. Város Tanácsának iratai II. 54/1902. alapszám. 11629/1906. sz.

⁸² Ellenzék, 1888: 1069.

amelyben visszaulva a négy éven át végzett munkájára, így ír: „Jelzem egyidejűleg azt, hogy valamely levéltár selejtezésére nézve mereven végrehajtandó szabályok meg nem állapíthatók, mivel az ügyiratoknak kiselejtezésénél igen megfontolandó az, hogy nem foglal-e magában a selejtezés alá kerülő irat olyan tényeket, sőt mozzanatokat, amelyek a város, megye, esetleg az országra, kulturális, gazdasági vagy egyéb szempontokból fontossággal bír-e, ezeket a körülményeket a levéltárnoknak kell mérlegelni és kiváló és lelkiismeretes gondnal kell eljárni.”⁸³

A törvényhatóságok – így a törvényhatósági levéltárak – felügyeleti szerve a Belügy-minisztérium volt, amely a hozzá kötelezően eljuttatott rendezési és selejtezési terveket elküldte az Országos Levéltárnak véleményezésre, némi befolyást biztosítva a szakmai szempontok magasabb szintű érvényesítésének. Ez a korábbiakhoz képest jelentős előrelépés volt, de a levéltár jogosítványa szűk határok között mozgott és a községekben végzett rendezésekre, selejtezésekre egyáltalán nem terjedt ki. Előrelépés volt az is, hogy a törvényhatóságok rendezési terveinek előkészítésében az Országos Levéltár levéltárnokai személyesen is részt vehettek, ugyanakkor a végrehajtás ellenőrzése már nem tartozott a jogosítványaik körébe, így a selejtezések nyomon követése nem lehetett teljes körű. A hatékonyságot erősen befolyásolta, hogy az Országos Levéltár tisztviselői kara az országos levéltárnokkal, a négy allevéltárnokkal, a hétfős fogalmazói karral nyilvánvalóan nem volt elegendő létszámú a hatvanhárom vármegye és a törvényhatósági jogú városok rendezési, selejtezési terveinek áttekintésére. A megyei levéltárnokok felkészültsége pedig nem minden esetben érte el azt, ami optimális lett volna.

Marosvásárhely város levéltárában két nagy selejtezést végeztek: az 1883–1888 között tartó első selejtezési hullámban az 1849–1860 között keletkezett iratoknak pusztult el a jelentős része, míg az 1905–1908 közt végzett selejtezéseknél az 1800–1873 közötti iratokat ritkították meg. Utóbbinál a szakszerűtlenül kiselejtezett iratanyagból kimentett részt Kelemen Lajos⁸⁴ az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárában helyezte el, amely ma a Kolozsvári Állami Levéltárban található.⁸⁵

A korban a vármegyei levéltárosok együttműködése esetleges volt, inkább barátságok útján terjedtek az információk, szakmai fórumok híján. Ritka volt az olyan főispán, mint a hódmezővásárhelyi Thoroczkay Viktor, aki 1898-ban a főjegyzőt és a város levéltárnokát, a korábban említett Molnár Mihályt tapasztalatszerzésre, a selejtezési elvek tanulmányozására az Országos Levéltárba és Budapest Székesfőváros Levéltárába küldte.

⁸³ MNL CSCSML HL Hmvhely Thj. Város Tanácsának iratai II. 54/1902. alapszám. 4206/1914. sz. A levéltár rendezése-selejtezése másfél doboznyi iratanyagot tesz ki, 1894-ben indul és 1930-ban adták át az ügyiratot a levéltárnak. (Presztóczy Zoltán szíves közlése.)

⁸⁴ Kelemen Lajos (1877–1963) levéltáros, történész. A Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli, majd rendes tagja. Életének főműve az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára volt. A 40 ezer darabot számláló gyűjteményt 1918-ig közel félmillióssá gyarapította, 1944-ben pedig állománya már megközelítette a 600 ezres darabszámot. Kutatási területe: Erdély középkori művelődés- és művészet-története volt.

⁸⁵ Pál-Antal, 1993: 193.

A levéltáros jelentésében ismerteti a selejtezésre vonatkozó eljárásrendet, amelyet a korszak lezárásaként szó szerint idézek: „Készítendő egy selejtezési program, mely programnak magában kell foglalni a selejtezendő iratok jegyzékét. Jegyzékbe foglalandók tehát azon iratok és könyvek, évszámaik kiténtetésével, melyek ki fognak selejteztetni. Az eképpen gondosan elkészített jegyzék tanácsi tárgyalás alá bocsájtandó, A tanács egy selejtező bizottságot alakít, mely bizottság egy elnökből és ezen kívül 4 tagból álljon, mégpedig 2 tag a tisztviselői karból, 2 tag pedig a th. bizottság tagjai sorából. A selejtező bizottság azután véleményt ad a selejtezés mikénti foganatosításáról és a felmerülő költséget illetőleg, mely vélemény a th. közgyűlés elé terjesztendő, ahol ha elfogadatik vagy módosítottatik, a bizottság véleménye és a hozott közgyűlési határozat felterjesztendő a Belügyminiszter úrhoz jóváhagyás végett. Innen a felterjesztés véleményre rendszerint áttétetik az országos levéltárnokhoz, s ha az ott nyert utasításnak megfelelően van az ügy megoldva, véleményeztetik, ellen esetben pótlásra visszaküldetik.”⁸⁶

Az ismertetett eljárásrend egyes elemei jogi szabályozáshoz köthetőek (például a Belügyminisztériumhoz történő felterjesztés), de a folyamat átfogó jogi szabályozása a tárgyalt korszakban még nem történt meg, amint az a korábban ismertetett, mára fájó irathianyokat okozó gyakorlat bizonyít is.

Az ügyviteli szabályzatok kora

A közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. törvénycikk 32. §-a több területen felhatalmazta a belügyminisztert egységes ügyintézési-ügykezelési szabályzat kiadására.⁸⁷ Az ügyviteli szabályzatok a selejtezési eljárást is jogszabály által meghatározott mederbe terelték. A vármegyék selejtezését jogszabályi szinten a belügyminiszter vármegyei ügyviteli szabályzatról szóló 1902. évi 125.000. számú, 1903. január 1-jén hatályba lépett rendelete szabályozta.⁸⁸ A szabályzat 5. fejezete az ügyiratok kiselejtezésének előkészítéséről szólt. A selejtezettség időpontját az ügyeket ügycsoportokba sorolva, azoknak őrzési időt meghatározva adták meg: az adóügyeket, a közrendészeti és kihágási ügyeket, valamint az általános igazgatási levelezést 10 év után, a magánjogi vonatkozású és a hadkiegészítési ügyeket 32 év után ítélték selejtezendőnek. Az iratok selejtezettségét irattárba helyezéskor az ügyintéző állapította meg, a levéltárnak nem volt beleszólása a folyamatba. A selejtezés időhatárának az 1791-es évet adták meg, de az 1791–1867 közötti időből származó iratok selejtezését is függőben tartották.

A megőrzendő iratok körét a következőképpen határozták meg: „anyakönyvek, alapítvány-, adomány- és kiváltságlevelek, családi vonatkozású okiratok, vám- és helypénzszedési okiratok, közgyűlési jegyzőkönyvek, a fontosabb segédkönyvek (iktató-, mutató-, kiadókönyv, irattári sorkönyv) és általában mindazok az iratok, okiratok és tárgyak, melyeknek történelmi, művelődéstörténeti vagy közjogi értékük van, a melyek különösen

⁸⁶ Páhi, 1961: 125.

⁸⁷ Vö. 1901. évi XX. törvénycikk a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről.

⁸⁸ MRT, 1902: 1230–1361.

a vármegye történetére vonatkozó adatokat, emlékeket tartalmaznak, továbbá a közoktatásügy, közigazgatásügy, közegészségügy, vízügy, közlekedési eszközök és egyéb közérdekű ügyek fejlődésére vagy társulatok és egyletek mozgalmára világot vetnek, kiselejtezés alá nem esnek.”⁸⁹

Az ügyintéző, előadó feladata volt a 10 év után selejtezendő, zöld színnel megkülönböztetett és a 32 év után selejtezhető, vörössel jelölt iratok selejtezésre történő előkészítése és a „selejtezési lap” alispáni jóváhagyásra való eljuttatása. Az ügyviteli szabályzat alapvetően az irattári munkát szabályozta, 236. §-a alapján a vármegyei levéltárak belső munkájáról, a levéltári selejtezésről külön szabályzatban kellett rendelkezni.⁹⁰ Bár a szabályzat tervezetét az Országos Levéltár elkészítette, az végül soha nem lépett hatályba, amelynek hiánya az elkövetkező majd’ ötven évben jelentős károkat okozott.

A selejtezés menetének szabályozásával az Ügyviteli Szabályzat a korábbiakhoz képest előrelépést jelentett, ugyanakkor a levéltár ellenőrzési jogát nem biztosította, a selejtezéseket továbbra is a vármegye végeztette. Gondot okozott a 10 és 32 éves őrzési idő mechanikus értelmezése is, „sokan ugyanis azon tévedésben vannak, hogy a selejtezés egyenlő az iratoknak bizonyos idő, 10 vagy 32 év múlva való teljes megsemmisítésével, tehát előbb, vagy utóbb minden egyes iratot ki kell dobni.”⁹¹ A rendelet nagy hiányossága volt, hogy a selejtezés terén a levéltárnak továbbra sem hagyott érdemi beleszólási, beavatkozási jogot. Így ezután is a helyhiány határozta meg sok helyen a mechanikus, egész irattári ügyköröket érintő selejtezéseket. Ez történt például Zala vármegye levéltárában is, ahol a levéltár szűknek bizonyult a megnövekedett iratmennyiségek átvételére, s így 1905-ben a régi büntetőperек teljes mennyiségét, 361 csomónyi iratanyagot kiselejtezték.⁹²

A selejtezések iránti igény a helyhiány és az „irattermelés” növekedése miatt egyre inkább előtérbe került. A Székesfővárosi Tanács 10.769/1901. eln. számú utasítás 2.§-a még a Vármegyei Ügyviteli Szabályzat hatályba lépése előtt kimondta, hogy az 1902. január 1-jével újjászervezett fővárosi „levéltár rendezéséről és selejtezéséről javaslatot mutasson be”. A levéltár főlevéltárnoka, Toldy László előterjesztésében megállapította: „Ám ez a selejtezés nem csekély feladat. Tudtommal nagy, történelmi becscsel is bíró levéltárakban fázna is ettől a munkától, mert nemcsak óriási felelősséggel, hanem igen sok nehézséggel és tömegtelen munkával s így sok költséggel is jár.”⁹³ A fővárosban már a levéltár létrehozása előtt is felmerült az iratselejtezés igénye, „de a selejtezés elmaradt, ami nem csoda, mert a selejtezésnek általánosan elfogadott szabályai nincsenek is, és úgy látszik nálunk sem mert hozzáfogni senki.”⁹⁴

⁸⁹ MRT, 1902: 1250.

⁹⁰ MRT, 1902: 1303.

⁹¹ Klein, 1934: 23.

⁹² Fára, 1936: 189.

⁹³ Toldy, 1904: 12 = Dr. Toldy László főlevéltárnok javaslata a fővárosi levéltár rendezéséről, selejtezéséről és újjászervezéséről. Fővárosi Közlöny, 1904. 61. sz. melléklete. 12.

⁹⁴ Toldy, 1904: 13.

Valójában a korszak minden iratsejtezését hátráltatta a szabályozatlanság és az iratértékelés lehetőségének hiánya, hiszen az irattárban lévő, még át nem adott iratanyag esetében a levéltárosnak nem sok beleszólást engedtek a megőrzés-sejtezés-megsemmisítés tárgykörébe. A levéltárba került iratoknak történeti értékük mellett jogbiztosító értékük erősebb volt, így a selejtezés mindenkor nagy elővigyázatosságot kívánt. Toldy László az egységes álláspont kialakítására szakmai összefogást keresett, ezért Óváry Lipót országos főlevéltárnokot kérte fel, hogy az 1903-ban Rómában tartandó harmadik történelmi kongresszuson a levéltári selejtezés témakörét, mint osztályelnök, vesse fel. A kongresszus belátva az ügy fontosságát, el is határozta, hogy a kérdést a legközelebb megtartandó berlini nemzetközi történelmi kongresszus napirendjére felveszi, ez azonban végül elmaradt.

A szabályrendelet alapján a vármegyékben végzett selejtezések lebonyolítását általában nem szakemberek végezték, hanem más területről odavezényelt, alkalmi munkakerők. Szabó István⁹⁵ 1931-ben így írt erről: „az elmúlt években az egyik törvényhatósági levéltárban egy nyugalmazott rendőrtisztviselő végezte a selejtezést, egy másik törvényhatóság levéltárában pedig a számvévségi iratok selejtezését az elmúlt hónapokban egy nyugalmazott tanár, egy nyugalmazott százados, egy közgazdasági egyetemet végzett s egy teológiai képzettségű egyén végezte.”⁹⁶

Fejér vármegye levéltárában 1929-ben Schneider Miklós⁹⁷ levéltáros mellett egy ügyvédet alkalmaztak kiegészítő munkakerőként, s bár utólag nehéz rekonstruálni, milyen elvek mentén végezték a selejtezést, ez esetben a történelem-földrajz végzettségű levéltáros és jogi végzettségű segítője „valamelyes garanciát jelenthet arra nézve, hogy történeti értékű iratokat nem selejtezték ki.”⁹⁸

A városok esetében a selejtezést a városi tanács rendelte el, általában a levéltári szempontok figyelembevételével, csupán az iratok keletkezési idejét véve alapul. Egerben a városi tanács 13168/1923. évi határozatával 5–10–32 éves időhatárokat állapítottak meg, Esztergomban a levéltárnok polgármesteri rendeletre ugyan, de saját elképzelései alapján az 1788–1800 között keletkezett iratok felét kisejtezte. Mosonmagyaróváron szóbeli polgármesteri utasításra történt selejtezés. Nagykanizsán a város egy ügyvédet bízott meg az 1867–1882 között keletkezett iratok selejtezésével, amelynek mértékére jellemző, hogy az 1867-ben keletkezett 2210 ügyiratból mindössze hármatot tartott megőrzésre érdemesnek.

Következmények nélkül megtörténhetett olyan eset is, amit már iratpusztításnak lehet nevezni. Zalaegerszegen 1930-ban az 1870–1911 között keletkezett iratokat helyhiány miatt egyszerűen elégették, Nyíregyházán 1941-ben – az irattáros távollétében – mintegy 100 mázsa iratot válogatás nélkül eladtak és a példák tovább sorolhatók.⁹⁹

⁹⁵ Szabó István (1898–1969) 1928-tól 1943-ig a Magyar Országos Levéltár tisztviselőjeként dolgozott, 1936 és 1941 között a Levéltári Közlemények szerkesztője volt.

⁹⁶ Szabó, 1931: 180.

⁹⁷ Schneider Miklós (1897–1945) tanár, levéltáros. 1928-tól Fejér vármegye, 1937-től 1945-ig Vas vármegye főlevéltárosa. Helytörténettel és nemesi családtörténettel foglalkozott.

⁹⁸ Schneider, 1980: 190.

⁹⁹ Ld. Balázs, 1988: 35–36.

Sopron város 1932-ben kibocsátott szabályrendelete a város hivatalainak és közigazgatásának ügyrendjéről részletezi a levéltári kezelési feladatokat, a levéltáros teendőit, ám a selejtezésnek csupán egy sort szentel: a levéltáros „a selejtezés iránt a polgármesterhez 10 évenként javaslatot terjeszt elő.”¹⁰⁰ Azaz itt is a levéltáros felkészültségén múlott a selejtezés formai és tartalmi megvalósítása.

A községek tekintetében a helyzet még a vármegyék és városok helyzeténél is rosszabb volt. A 126.000/1902. B.M. rendelettel kiadott Községi Ügyviteli Szabályzat 60. §-a a községi jegyzőknek is előírásokat fogalmazott meg, 10 és 32 éves őrzési és selejtezési időekkel, egyidejűleg előírva: „alapítvány-, adomány- és kiváltságlevelek, vám- és helypénzszedési okiratok, szabályrendeletek, képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei, adófüzetek, naplók, általában a fontosabb segédkönyvek, (iktatók, mutatók), továbbá mindazok az iratok, okiratok és tárgyak, melyeknek történelmi, művelődéstörténeti vagy közjogi értékük van, amelyek különösen a község történetére vonatkozó adatokat, emlékeket tartalmaznak, továbbá a közoktatási, közegészségügyi, vízügyi, közlekedési eszközök és egyéb közérdekű ügyek fejlődése, vagy társulatok és egyesületek mozgalmaira világot vetnek, a község mint jogi személy vagy más jogi és magánjogi személyek érdekeit érintik, kisejtezés alá nem esnek”.

A selejtezésre bizottságot kellett létrehozni, amelynek elnöke vagy a főszolgabíró, vagy a vármegyei közgyűlés kiküldöttje; tagjai a jegyző és a képviselőtestület által akár saját soraiból, akár más írástudó és arra alkalmas személyek sorából választott községi lakosok. A bizottság által felvett jegyzőkönyvet a képviselőtestület hagyta jóvá. Mivel mai fogalmaink szerint „illetékes levéltár” nem létezett, így a selejtezéseket sem hajthatták végre egységes szempontrendszer alapján. A selejtezéseket a községeknél már végképp senki nem ellenőrizte levéltári oldalról, így szomorúan állapíthatta meg Berlász Jenő¹⁰¹ a barcsi járási jegyzőség területén működő községi irattárak 1940-es helyzetét felmérő tanulmányában: „ha a selejtezéseket az illetékesek valamennyire ellenőrizték volna, most más beszámolót adhatnánk.”¹⁰² Huszonöt község irattárának átvizsgálása után megállapította, hogy néhány kivételtől eltekintve a községekben 1867 előtt keletkezett iratanyagra nemigen bukkant és a 32 évnél régebbi iratok jelentős része sem volt fellelhető.

A Községi Ügyviteli Szabályzat előírásai szerint megalakított selejtezési bizottság által szerkesztett selejtezési tervet jegyzőkönyvbe kellett foglalni s jóváhagyás végett a községi képviselőtestület elé terjeszteni. Ez azonban az esetek nagyobb részében nem így történt, minthogy külső ellenőrzés és retorzió veszélye a szabályzat előírásaitól eltérőket nemigen veszélyeztette, a selejtezés sok esetben egy adott időszak felgyülemlett iratanyagának válogatás nélküli megsemmisítését jelentette. A selejtezésekre a községeknél is általában a helyhiány miatt került sor, hiszen míg az egyre kiterjedtebb hivatali ügyintézés nagyobb iratmennyiséget állított elő, addig a tárolásra kijelölt helyiségek száma és mérete nem növekedett.

¹⁰⁰MNL GYMSMSL IV. 1423. 18.198/150. 1932.

¹⁰¹Berlász Jenő (1911–2015) történész, könyvtáros, levéltáros, 1937–1938-ban és 1940–1941-ben a Magyar Országos Levéltár gyakornoka.

¹⁰²Berlász, 1940–1941: 532.

A kor levéltárosai a minisztériumok esetében is több alkalommal voltak kénytelenek negatív megállapításokat tenni. A Belügyminisztériumban 1901–1902-ben végzett első selejtezésnél sem voltak tekintettel az iratok levéltári értékére. A segédhivatali főigazgató az elnöki osztályhoz intézett felterjesztésében kijelentette, hogy a „selejtezésnek nem az a célja, hogy a régebbi iratokat az enyészettől megmentse, hanem az, hogy az újabb iratoknak helyet biztosítson.”¹⁰³

A selejtezési utasítás alapján első körben az 1867 óta keletkezett 10 évnél régebbi keletű iratokat vonták selejtezés alá, majd a minisztérium irattárában őrzött régebbi iratokkal foglalkoztak, így a budai, a pozsonyi, a soproni, a nagyváradi, a kassai és a temesvári helytartóságok 1851–1861. évi, a feloszlott Helytartótanács 1861–1867. évi iratait, valamint a szegedi és az erdélyi királyi biztosságok iratait selejtezték. Az évek alatt felgyülemlett nagy mennyiségű irat minden férőhelyet betöltött nemcsak az irattárban, hanem a Belügyminisztérium épületének pincéjében is. A selejtezések során így történelmi vagy más tudományos értékű dokumentumokat is jelentős számban kiselejtezték. A selejtezés áldozatául estek a közigazgatás állapotáról tett éves és féléves jelentések, a képviselőválasztások körüli rendőri intézkedések iratai és még sok más értékes tétel.¹⁰⁴ A munkásmozgalmakra vonatkozó, 1867 után keletkezett ügyiratokhoz szerelt valamennyi abszolutizmus kori iratot megsemmisítették, a lezárt ügyiratokhoz szerelt egyéb abszolutizmus kori ügyiratok nagy részével együtt.¹⁰⁵

A magyar királyi igazságügyi és belügyminiszternek az országos bűnügyi nyilvántartás tárgyában hozott 24.300/1908. sz. I.M. rendelete szabályozta a különböző bűnügyi nyilvántartások, fényképgyűjtemények kezelését és külön fejezetben rendelkezett selejtezésükről. A már elhunyt, nyilvántartásban szereplő személyek iratait, fényképeit azonnal selejtezni rendelte, valamint el kellett távolítani az országos bűnügyi nyilvántartásból azoknak a bűnügyi lapjait, fényképeit is, akik 70. évüket betöltötték. Utóbbiakat az országos bűnügyi nyilvántartóhivatal az eltávolítástól számított 5 évig még őrizni volt köteles, s csak ezen idő után semmisíthették meg. A rendelet rögzíti ugyan az e körbe tartozó iratok válogatott részének a bűnügyi múzeum részére történő átengedhetőségét, de levéltári érdek a folyamatban nem merült fel. Aligha kell bizonygatnom, hogy a fényképekkel is ellátott nyilvántartás megléte manapság milyen jelentős kutatói és ezen belül kiváltképp családtörténet-kutatói érdeklődést váltana ki.

A kor szabályozásainak körében említést kell tenni a bírósági és ügyészségi iratok és kezelési könyvek selejtezésének szabályozásáról szóló 13.300/1912. sz. I.M. rendeletről is.¹⁰⁶ A rendelet 1. §-ában 13 pontba szedve felsorolja a nem selejtezhető iratok körét, köztük a 12. pontban megőrzendőként szerepelnek az olyan ügydarabok, „amelyeknek tartalmuknál fogva irodalmi, tudományos, különösen történelmi értékük van.” A selejtezhető iratokat 32, 25, 10 és 5 év után a selejtezhető kategóriába sorolja. A selejtezés idejét

¹⁰³ Szászi, 1961: 47.

¹⁰⁴ Szinai, 1973: 8.

¹⁰⁵ Sashegyi, 1984: 12.

¹⁰⁶ Az egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról szóló 1912. évi VII. t.c. 36. §-ában kapott felhatalmazás alapján.

a 6. §-ban így határozták meg: „selejtezni akkor lehet, amikor az irattári helyiség szűk volta vagy más ok szükségessé teszi.” A selejtezési eljárást a bíróságok, illetve az ügyészségek kebelén belül rendelték elvégezni, gyakorlattal rendelkező hivatalnokok részvételével. A 7. § mai szemmel egy igen érdekes rendelkezést tartalmaz, amely szerint a selejtezés tényét és a selejtezendő iratok körét tartalmazó hirdetményt a Budapesti Közlönyben, a törvényhatóság hivatalos lapjában, illetve egy arra alkalmas más hírlapban közzé kellett tenni.¹⁰⁷

Ha valaki a selejtezendő iratok közül valamely igazolható, indokolt oknál fogva egyeseket a maga számára megőrzésre át szeretett volna venni, akkor egy hónapon belül kérelmet nyújthatott be, amelyet a selejtező hatóság vezetője bírált el. A selejtezésről szóló hirdetményt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és a Magyar Királyi Országos Levéltárnak is el kellett küldenie. De a levéltárnak csupán a fent említett 1. § 12. pontja alá eső iratok esetében volt lehetősége jelezni, ha a 12. pontban meghatározottak közül valamely iratot őrizetébe kívánta venni. Egyéb beeszlása a selejtezési eljárásba nem volt. A rendelet 9. §-a alapján a selejtezésről jegyzőkönyvet kellett felvenni, de a levéltárnak nem a jegyzőkönyvet, csupán a sajtóban is megjelentetendő hirdetményt kellett megküldeni. Ez egy régebbi gyakorlat folytatása volt. A korabeli sajtóban az 1870-es évektől több, hasonló szövegű felhívást tettek közzé, például a beregszászi alispán 1880-ban közzétett hirdetményében így fogalmaz: „Ezennel köztudomásra hozatik, hogy a megyei levéltárból ez ideig ki selejtezett értéktelen iratok a megyei levéltár helyiségében folyó hó 22-én d.e. 10 órakor tartandó nyilvános árverésen készpénzfizetés mellett a legtöbbit ígérőnek el fognak adatni.”¹⁰⁸

A hirdetmény levéltárnak történő megküldése figyelemfelhívás céljából előrelépés volt, de „a sablonos hirdetmények a kiselejtezendő iratanyag tartalmi értékéről nem nyújtanak tájékoztatást s így nincs is meg gyakorlatilag a lehetősége, hogy az említett főfelügyelőség vagy az Országos Levéltár igényt emelhessen, egyébként pedig a selejtezésbe beeszlásuk nincsen.”¹⁰⁹

Az I.M. rendeletben felsorolt, selejtezhetőnek kijelölt iratok körében a meghatározott őrzési idő lejártá alapján eleve megsemmisítésre ítélt iratok sorsába a levéltáraknak pedig semmilyen módon nem engedtek beeszlást. Dr. Pleidell Ambrus¹¹⁰ egy helyütt így ír erről: „Magyarország gazdasági élete spekulációkkal talán legteljesebb korának, az inflációs időknek történeti emlékeit egyenesen miniszteri szabályrendelet alapján fogják megsemmisíteni, ha a bírósági iratok selejtezéséről szóló rendeletet – amely töb-

¹⁰⁷ E gyakorlat korábban is élt, példa a Pesti Hírlap 1880. november 20.-i számából: „Selejtezet[t] törvényszéki levéltár – Az igazságügyminiszter megengedte, hogy volt a román-bánáti cs. kir. határőrezred katonai tvszék. bűnügyi iratai amennyiben 32 évnél régebbek selejteztessenek s nyilvános árverésen eladassanak. A karánsebesi kir. törvényszék most felhívja a netán érdekelt feleket, hogy a selejtezésre kijelölt iratoknak netaláni további megőrzésére vonatkozó kívánságukat egy hó alatt jelentsék be.” Vö. Pesti Hírlap, 1880: 6.

¹⁰⁸ Bereg, 1880 = Péchy Tamás alispán hirdetménye, Bereg, 1880. december 12. 50. sz.

¹⁰⁹ Szabó, 1931: 187.

¹¹⁰ Pleidell Ambrus (1900–1935) levéltáros, történész. 1923-tól haláláig az Országos Levéltár levéltárosa, országos allelvéltárnok. A Levéltári Közlemények szerkesztője.

bek közt a 32 évnél idősebb csődügyek, valamint a váltós kereskedelmi ügyek iratait is selejtezésre ítéli – idejében meg nem változtatják.”¹¹¹ A hivatkozott I.M. rendelet 1951-ig maradt hatályban.

A Belügyminisztérium ugyan 1913-ban készítette a vármegyei és városi levéltárak részére egy szabályzattervezetet, amely azonos normákat írt volna elő a levéltárak számára, de ez a tervezet végül soha nem jelent meg.¹¹²

A Tanácsköztársaság rendelkezései a levéltárügy számára központosítást eredményezett. Ebben a tervszerű munkának nem kedvező időszakban készített Niklai Péter egy rendelet-tervezetet, amely az Országos Levéltárügyi Tanács feladat- és hatáskörét állapította volna meg. A tervezet az összes levéltár rendezési és selejtezési munkáinak központi irányítását célozta meg, de a jogszabály nem lépett hatályba, így a selejtezés szabályozása terén csak a központosítás irányába mutató elképzelések fogalmazódtak meg, de nem léptek érvénybe.¹¹³

A levéltárügy az ezt követő korszakban jut el a selejtezések törvényi szintű szabályozásához, ami azonban külön, részletes tárgyalást érdemel egy következő tanulmány keretein belül.

Levéltári források és szakirodalom

MNL BAZML IV. 753.a. 89. kgy. 1860. = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára IV. 753. Borsod Vármegye Bizottmányának iratai. a. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 89. kgy. 1860.

MNL JNSZML IV. 407. 44.588/1947. 4 = Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára. IV. 407. JNSZ Vármegye alispánjának iratai /közigazgatási iratok/. 44.588/1947. Jelentés a vármegye levéltáráról, 1948. július 6. 4.

MNL GYMSMSL IV. 1423. 18.198/150. 1932. = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. IV. 1423. Sopron Város Levéltárának ügyviteli iratai. 18.198/150. kgy. Jegyzőkönyvi kivonat. 1932.

OSZK Kézirattára. XI. 973. 37.= Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fond XI. 973. Thallóczy Lajos levelezése. 37.

IV. OLK, 1953:51. = IV. Országos Levéltárvezetői Konferencia, 1952. november 20–22. Kézirat. Bp., 1953.

Bereg, 1880 = Péchy Tamás alispán hirdetménye, Bereg, 1880. december 12. 50. sz. (4.)
Budapesti Hírlap, 1900 = Hogyan lett a levéltárból cipő? [szerző ismeretlen] Budapesti Hírlap, 1900. július 26. 203. sz. 7.

¹¹¹ Pleidell, 1930: 188.

¹¹² IV. OLK, 1953: 51.

¹¹³ Niklai, 1959: 234.

- Ellenzék, 1888 = A városi levéltár kiselejtezése. [szerző ismeretlen] Ellenzék, 1888. november 16. 264. sz. 1069.
- Hivatali utasítás, 1851 = Hivatali utasítás a közigazgatási hatóságok számára Magyar-koronaországban a belügyminisztériumnak ezen koronaországbani politikai közigazgatási hatóságok szerkezete iránt 1850. szept. 13-án kiadott rendeletével együtt. Buda, 1851.
- MRT, 1902 = Magyarországi Rendeleték Tára. Bp., 1902.
- Pesti Hírlap, 1880 = Selejtezet[t] törvényszéki levéltár. [szerző ismeretlen] Pesti Hírlap, 1880. november 20. 321. sz. 6.
- Századok, 1873 = A tervezett államlevéltár. [szerző ismeretlen] Századok, 1873. 2. sz. 145–146.
- Balázs, 1988 = Balázs Péter: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején. II. rész. Levéltári Szemle, 1988. 4. sz. 34–47.
- Bánrévy, 1939 = Bánrévy György: A selejtezés általános elvei. Levéltári Közlemények, 1939. 17. sz. 158–171.
- Berlász, 1940–1941 = Berlász Jenő: A községi levéltárak állapotáról. Levéltári Közlemények, 1940–1941. 526–537.
- Bónis, 1974 = Pest-Budai hivatali utasítások a XVIII. században. Szerk. Bónis György. (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 6.) Bp., 1974.
- Borovszky–Sziklay, 1898 = Vas vármegye. Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monografiája) A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Szerk. Borovszky Samu–Sziklay János. Bp., 1898.
- Cseh, 1907 = Cseh Vendel: Levéltárnoki utasítás a XVIII. sz. végéről. Magyar Könyvszemle, 1907. 1–4. sz. 93–95.
- Degré, 1964 = Degré Alajos: A magyarországi vármegyei levéltárak története. Levéltári Szemle, 1964. 4. sz. 96–119.
- Ember, 1937 = Ember Győző: A magyar királyi helytartótanács ügyintézése I., 1724–1783 (első közlemény). Levéltári Közlemények, 1937. 15. sz. 84–161.
- Ember, 1982 = Ember Győző: Levéltári terminológiai lexikon. Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. (Levéltártan és történeti forrástudományok 4.) Bp., 1982.
- Erdős, 1987 = Erdős Ferenc: Fejér vármegye levéltára az új- és a legújabb korban. Kétszáz éves a Fejér Megyei Levéltár, 1787–1987. (A Fejér Megyei Levéltár Közleményei 1.) 1987.
- Érszegi, 1972 = Érszegi Géza: Az Aranybulla (A hétszázötvenedik évfordulóján). Tanulmányok és források Fejér megye történetéhez 6. (Fejér Megyei Történeti Évkönyv 6.) Székesfehérvár, 1972. 5–26.
- Érszegi, 1982 = Érszegi Géza: Az írásbeliség bevezetése Magyarországon. História, 1982. 2. sz. 26–28.

- Fábiánné, 1973 = Fábiánné Kiss Erzsébet: Magyar kamarai levéltár. Repertórium I. kötet. (Levéltári leltárak 61.) Bp., 1973.
- Fára, 1936 = Fára József: Zala vármegye levéltára (Második, befejező közlemény.) Levéltári Közlemények, 1936. 172–195.
- Főglein, 1933 = Főglein Antal: Gömör vármegye levéltára. Levéltári Közlemények, 1933. 3. sz. 208–222.
- Főglein, 1955 = Főglein Antal: Iratpusztítás és levéltárcsonkítás az önkényuralom alatt. Levéltári Közlemények, 1955. 48–60.
- Főglein, 1960 = Főglein Antal: A vármegyei levéltárak a XIX. század első felében. Levéltári Közlemények, 1960. 31. sz. 175–204.
- Guoth, 1936 = Guoth Kálmán: Az okleveles bizonyítás kifejlődése Magyarországon. Bp., 1936. 1–75.
- Győrffy 1925 = Győrffy István: A nagykun városok levéltárai. I. közlemény: Karcag város levéltára. Levéltári Közlemények, 1925. 1–4. sz. 192–205.
- Győrffy, 1926 = Győrffy István: A nagykun városok levéltárai. II., befejező közlemény. Levéltári Közlemények, 1926. 1–4. sz. 214–218
- Hadnagy–Taba, 1960 = Hadnagy Albert–Taba György: Iratok és irattárak sorsa Tolna megyében. Levéltári Híradó, 1960. 2. sz. 65–71.
- Házi, 1923 = Házi Jenő: Sopron sz. kir. város levéltára. Levéltári Közlemények, 1923. 3–4. sz. 227–247.
- Istványi, 1937 = Istványi Géza: A megyei írásbeliség első korszaka. Századok, 1937. Pótfüzet, 517–552.
- Jakab, 1871 = Jakab Elek: A levéltárakban való scartirozásról. Budapesti Közlöny, 1871. október 26. 246. sz. 5412–5413.
- Jakab, 1873 = Jakab Elek: Az erdélyi kir. főkormányzósági levéltár közigazgatási és tudományi értéke. Századok, 1873. 5. sz. 357–361.
- Kállay, 1986 = Kállay István: Johannes Papritz: Archivwissenschaft (2. durchgesehene Auflage. Bd. 1–4.) Marburg, 1983. Levéltári Közlemények, 1986. 57. sz. 295–298.
- Kanyar, 1962 = Kanyar József: Somogy megye levéltára, Kaposvár 1962.
- Karácsonyi, 1896 = Karácsonyi János: Békésvármegye újkori története a helyreállítástól kezdve napjainkig 1695–1867 (III.) Karácsonyi János: Békésvármegye története. I, 1896.
- Kenyeres, 2013 = Kenyeres István: A főváros középkori levéltárainak sorsa. Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk. Homoki-Nagy Mária (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 75.) Szeged, 2013, 369–382.
- Klein, 1934 = Klein Gáspár: A magyar levéltárvédelem kérdése. Levéltári Közlemények, 1934. 1–4. 1–28.
- Klein, 1939 = Klein Gáspár: A vármegyei levéltár selejtezése. Levéltári Közlemények, 1939. 172–180.

- Kolosvári-Óvári, 1902 = Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye V., Bp., 1895–1904 (Magyarországi jogtörténeti emlékek 1.)
- Kosáry, 1990 = Kosáry Domokos: Levéltár és történettudomány. Fejezetek Pest megye történetéből. Tanulmányok. Szerk. Egey Tibor. (Pest Megye Múltjából 7.) Budapest, 1990.
- Kumorovitz, 1968 = Kumorovitz L. Bernát: Fejér György „felfedezi” az Aranybulla „eredeti” példányát. Magyar Könyvszemle, 1968. 1. sz. 65–70.
- MÉL = Magyar Életrajzi Lexikon I. (Szerk. Kenyeres Ágnes) Bp., 1967.
- Majláth, 1879 = Majláth Béla: Liptó-vármegyei levéltári kutatások eredményei: I. közlemény. Történelmi Tár, 1879. 1. sz. 285–305.
- Márkus, 1899 = Márkus Dezső: Bevezetés. Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár 1000–1895, Millenniumi Emlékiadás. Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1899.
- Niklai, 1959 = Niklai Péter: Visszaemlékezés a Magyar Tanácsköztársaság levéltárugyére. Levéltári Közlemények, 1959. 230–243.
- Páhi, 1961 = Páhi Ferenc: Levéltári tapasztalatcsera a múlt század végén. Levéltári Szemle, 1961. 2. sz. 121–144.
- Páhi, 1962 = Páhi Ferenc: Levéltár-selejtezés Hódmezővásárhelyen a századfordulón. Levéltári Szemle, 1962. 2. sz. 96–102.
- Pál-Antal, 1993 = Pál-Antal Sándor: Állami Levéltár, Marosvásárhely. Aetas, 1993. 3. sz. 191–200.
- Pleidell, 1930 = Pleidell Ambrus: Gazdasági levéltárak. Levéltári Közlemények, 1930. 3–4. sz. 182–189.
- Sashegyi, 1984 = Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmus kori levéltár. Repertórium, 1. kötet. (Levéltári leltárak 82.) Bp., 1984.
- Schneider, 1980 = Schneider Miklós: Néhány adalék a Fejér Megyei Levéltár történetéhez. Levéltári Szemle, 1980. 1–2. sz. 195–209.
- Sinkovics, 1939 = Sinkovics István: A magyar kamara selejtezéseinek története. Levéltári Közlemények, 1939. 17. sz. 84–129.
- Sölch, 2006 = Sölch Miklós: Az Archivum Regni alapításának dokumentumai (1756. március 1–2.). Levéltári Szemle, 2006. 2. sz. 43–49.
- Sümeghy, 1956 = Sümeghy Dezső: Sopron vármegye levéltárának történetéből. Levéltári Híradó, 1956. 1. sz. 59–112.
- Sváby, 1889 = Sváby Frigyes: A régi vármegye. Vázlatok Szepesmegye levéltárából. A „Szepesmegyei Történelmi Társulat” évkönyve V. Szerk. Demkó Kálmán. 1889. 3–104.
- Sváby, 1891 = Sváby Frigyes: A megyei levéltárak jövője. Századok, 1891. 328–331.
- Szabó, 1931 = Szabó István: A magyar levéltárvédelem kérdése. Levéltári Közlemények, 1931. 3–4. sz. 151–225.
- Szászi, 1961 = Szászi András: A Belügyminisztériumi Levéltár 1867–1945. Repertórium. (Levéltári leltárak 15.) Bp., 1961.

- Szinai, 1973 = Szinai Miklós: A Belügyminisztériumi Levéltár 1867–1945 (1949). Reper-tórium. (Levéltári leltárak 58.) Bp., 1973. 8.
- Szinnyei = Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái VIII. Bp., 1902.
- Tagányi, 1898 = Tagányi Károly: A régi Országos Levéltár. A régi országos levéltár – A magyar udvari kancelláriai levéltár – Az erdélyi udvari kancelláriai levéltár. Bp., 1898.
- Toldy, 1904 = Dr. Toldy László főlevéltárnok javaslata a fővárosi levéltár rendezéséről, selejtezéséről és újjászervezéséről. Fővárosi Közlöny, 1904. 61. sz. melléklete. 1–38.
- Tuza, 2005 = Tuza Csilla: A koraujkori magyarországi céhtörténet kutatásának problémái és lehetőségei. Soproni Szemle, 2005. 3. sz. 76–81.

Jogszabályok, törvények

- Ezer év törvényei. Kálmán Király Dekrétomainak Második Könyve 2. Fejezet a keresztyének és zsidók közt való kölcsönadásokról. Ld: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=09600002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D2> (A letöltés ideje: 2022. október 24.)
- Ezer év törvényei. 1222. évi XXXI. törvénycikk, hogy az előlbocsátott cikkelyek arany pecsét alatt írásba foglaltván, különb-különbféle őriző helyekre adassanak és tétesenek el. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=22200031.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D2> (A letöltés ideje: 2022. október 25.)
- Ezer év törvényei. 1231. évi XXI. törvénycikk a poroszlókról és az egyházak hiteleshelyi működéséről. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=23100021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D2> (A letöltés ideje: 2022. október 25.)
- Ezer év törvényei. 1298. évi XLVII. törvénycikk: a bűnpereket a rendes bírának az illetékes megye levéltárában kell elhelyezniök, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=29800047.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D3> (A letöltés ideje: 2022. október 26)
1550. évi LXII. törvénycikk, minden vármegyének legyen pecsétje, a melyet az alispánok és szolgabírák meg esküdtársak pecsétjei alatt szekrényben kell tartani. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=55000062.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fp%3D3265%26pagenum%3D11> (A letöltés ideje: 2022. október 26.)
1723. évi XLV. törvénycikk az országos levéltár felállításáról, s mások leveleinek a királyi kamarákból, saszentMártonról nevezett szent-pannonhalmi conventból és Erdélyből visszavételéről. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72300045.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D24> (A letöltés ideje: 2022. október 26.)
1723. évi LXXIII. törvénycikk annak a helynek a földesurak birtokain leendő átengedéséről, a hol Tolna és más hasonló állapotban levő megyék törvényszékeiket tartásák, hivatalos irataikat őrizzék s a törvényhatósági hatalmat gyakorolják. Ld.

-
- <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72300073.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D24> (A letöltés ideje: 2022. október 26.)
1729. évi XXV. törvénycikka megyei bírák és tisztviselők minden törvénykezési s ugyszintén más hivatalos iratokat is, minden egyes év lefolyása után a megyei levél-tárba eredetiben nyujtsanak be. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72900025.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D24> (A letöltés ide-je: 2022. október 26.)
1870. évi XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről. Ld. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87000042.TV&targetdate=&printTitle=1870.+%C3%A9vi+XLII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (A letöltés ideje: 2022. októ-ber 27.)
1901. évi XX. törvénycikk a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről. Ld. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=90100020.TV&targetdate=&printTitle=1901.+%C3%A9vi+XX.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (A letöltés ideje: 2022. november 4.)
1912. évi VII. törvénycikk egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításá-ról. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D37> (A letöltés ideje: 2022. november 4.)